АРАП ГУРБАН

ГҮЛНАР

ПОВЕСТЬ ХЕМ ХЕКАЯЛАР

ТССР Довлет китапханасы
ГОСБИБЛИОТЕКА ТССР
инв. № 16868

ТҮРКМЕНИСТАН
ДӨВЛЕТ
НЕШИРЯТЫ
Ашгабат—1962

894-361-3
Түркм
Г 95

Гүлнар ким? Ол, өзүниң улугыз боланлыгына гарамаздан, Дурдыжыгы нәме үчин йүрегинден говы гөрйәр? Асыл бу ыснышыга итеклейән зат нәме? Дурдыжыгың какасы Ныязгулы отуз алта-отуз едә сер уран адам. Онда-да Гүлнары сөййәр, Гүлнарам оны. Егса-да, бейле осланмажак мәхирли сөйги нәхили йүзе чыкдыка? Шол ики йүрегиң инче дуйгуларыны билниксиз бир-бирине сеплейән шол Дурдыжыгың мәхирлилиги болаймасын? Шейлемикән бери?

Говусы, бизиң дөврүмизиң азат сөйгүсини тесвирлейән бу лирики повести өзүңиз окап гөрүң. Шонда хемме зада етик боларсыңыз.

Языжы Арап Гурбаның хекаялары хем гызыклы ве еңил окаляр. Олары оканыңда бир хили гулага якымлы айдым-саз диңлән ялы болярсың. Ол хекаялардан «Эне мәхрини», «Бахар гүлүниң ачылышыны», «Гыз йүрегини» ве бейлеки дурмушы затлары бада-бат аңярсың.

ГҮЛНАР

(Повесть)

Муны мана өңрәк, хайсы йылдыгы ядыма дүшенок велин, бир гезек оба гезмәге баранымда, оңат гөрйән ёлдашым гүррүң берди. «Бе, бейле-бейле затларам болжак экен-ов!» дийип, онуң гүррүнине гең галдым. Онсоң онуң айданларыны язып, эсере өврүмеги йүрегиме дүвдүм. Яздым. Йөне велин өз агзындан эшидениң билен язып беян эдениң дең болмаз экен. Ол-а өзүче гүррүң берйәр, менем өзүмче.

* *
*

...Эшидер болсаң, гардаш, бу затларың хеммеси аялым өлеңден соң башланды. Ятан ери ягты болсун! Гөргүли, говы адамды. Сеси-үйни болмазды. Шондан бир адам агырандыр дийселер мен-ә ынанман. Оңдан галан ялңыз ядыгәрлик, оглум — Дурды жанды. Дурды жан хениз үчүнем оңлы долдуранокды. Ондан өңем чагамыз болупды. Йөне боланы өлди дурды. Пахыр, ахырында-да яш үстүнден өлди. Шондан соң Дурды жаның мени гөренде-де, энесини гөренде-де чеп элини өңе узадып, телим гүнләп: «Эже кок!», «Эже кок!» дийип йөрени ядымдан чыканок. Бу онуң, ялңышмаян болсам, илкинжи гезек дил ачышыды. Соңабака сәхел зада ырсарап, агламаны чыкарды. Бир агланындан соң оны эжем икимиз асыл диңдирип билмездик. Ахырсоңы, чыдаман, эжемем агламага башларды. Бу затларың бары гөрнүп дуран

зат ахырын! Аялым пахыр өлмедик болса, бейле затлар болармыды? Соңабака Дурды жаның месе-мәлим хорла-ныл угранына дуйдум. Вах, алажың нәме? Эжесиз га-лан чага яг ийдирип, йүпек гейдиренинде-де ёкмаз экен!

Ол гүнлер мен өзүм хакында, алада эдинмеги асла унудыпдым. Өңүмде иер-ичер ялы бир зат гоюлса ка-йылдым. Эжем пахырмы дүрли-дүмен зат биширжек? Етмишден аган гарры эжем Дурды жаны аглатмаса ра-зыдым. Аялым пахырың дирилигинде эжемиң өзүниңем хык-чокы аз дәлди ахырын!

Шол вагтам шу ишимде, колхоз башлыгының мал-дарчылык боюнча орунбасары болуп ишлейәрдим. Ишим шол вагтам башымдан агдыкды. Йөне велин бир зада гаты гең галардым; өе хер хачан гелейин велин, эдил ис-ләйжек нахарлам өңүмде тайынды. Дүйн чыкарып ги-ден эшиклерим бу гүн ювулгыды. Өйүң ичи ап-арасса, бар зат ербе-ерди. Эжем пахырың бу ыхласындан мүң--де бир разы болардым-да, энтек эшиклерими-де чыкар-ман: «Эже, Дурды жаны гетирсене!» дийип гыгырардым. Эжем өз болян тамындан: «Деррев» диерди-де, йүзүниң угруна даш чыкарды. Бир ерден Дурды жаны тапып гетирерди-де: «Ханха, оглум, какка!» дийип, мени гөрке-зерди. Мен оны багрыма басардым. Яңакларындан ог-шардым. Жүбимден нәме-де болса иер ялы сүйжүже зат чыкарып алдардым.

Бир гезек гар сырап, гүйчли гай турды. Гай узага че-кенсоң, чөле — гойнуң үстүне гитмели болдук. Шол ге-зек тас өзүмизем хеләк болупдык. Хернә, кән гоюн йитир-мән, саг-аман сыпдык. Едиленжи гүн дийленде даңың өң яны оба доланып гелдик. Өйүмизиң гапдалына гелип машындан дүшенимде аягым әдилмежек болды. Өлер ялы ядавдым. Ине, шу ерде аялым пахыр ядыма дүшди. Шунуң ялы боланда ол гижелерини ятман гечирерди. Гапыны каканымдан тарса туруп, чыраны якарды-да: «Бу сенми?» дийип сесленерди. Деррев эшиклерими чы-карарды. Пежи хас гыздырарды. Леген гетирип, элим-ден, аягымдан йылжак сув акыдарды. Ериме гечип ята-нымда-да, эдил чага басыран ялы эдип басырарды. Ха-ны, инди ол затлар? «Вах, Дурды жан агламан уклап ятан болса боляр-ла!» дийип, ичими геплетдим. Барып гапыны какдым. Деррев чыра янды. Гапы ачылды. «Эже!..» Эжемиң дерегине Гүлнар чыкды. Ол йүзүме се-ретмән, ашак бакып дуршуна: «Саг-аман гелдиңизми?»

дийди-де, өйлерине тарап ылгап гитди. Мен муна аңка--таңка болдум. Ызындан гыгырмакчы болдум. Эмма оңа нәме диймекчи боландыгымы өзүмем билемок. Йөне ве-лин, онуң гапыны ачып, дашкы ишикде ашак бакып дур-шы хенизем гөзүмиң өңүнде дур. Йүзүне ак гарың ял-кымы дүшйәрди. Ахмал этсең бойнуңа орашып богайжак ялы, ики эгнинин үстүнден ашак товланжырап гайдан сачларының ужуны бир гысымында тутуп дурды. Шу совукда чыплаң гейинипди. Көйнекчеди. Утанжынданмы я-да совукданмы йыгрылжыраярды. Хә, ядыма дүшди. Ол ылгап гиденинде ызындан: «Чыплаң чыкыпсың, үшәрсиң!» дийип гыгыржак боландырын. Диңе шейле диймекчи боландырын.

Мен чөлден — гоюн үстүнден гелен гүнүм өлен ялы ятыпдырын. Гүндиз сагат он икилерде ояндым. Әхли зат тайынды. Ийдим-ичдим. Оглум билен гүлшүп ойнаш-дым. Шифоньери ачып гөрсем, чыкарып гиден эшиклери-миң хеммеси ювулгы, үтүкли асылып дурды. Гойна ге-йип гиден әдигимем эййәм сүпүрилгиди. Бу затлара гең галып гүйменйәнчәм, оглум эййәм мениң янымдан чы-кып гиден экени. Эжемиң болян тамына бойнумы узат-дым.

— Эже, ханы Дурды?

— Сениң яныңда дәлми?

— Ёк. Мениң янымдан-а чыкып гидипдир.

— Ай, онда шол Гүлнарлара тарап гидендир.

— Гүлнарлара?!

— Онуң бар мыдары Гүлнарлар. Өтүки, Дурды жа-ның үстүнде өлүп-өчүп баряр. Оңа менем герек дәл, хич кимем, Гүлнар болса боляр.

Эжемиң бу гүррүңи билен гызыкландым-да, ичерик гирип, эжемиң янында отурдым.

— Дурды саңа гулак асяндыр ахырын? Онсоңам ол гыз хачана ченли онуң яныны алып отурсын.

Эжем гапдалындакы яссыгы бейлерәк сүйшүрди. Он-соң сениң бу затлардан хабарың ёк диййән гөрнүшде ашак середип йылгыржак ялы этди.

— Хава, Ныязгулы жан, шол гызың ыхласына бизем хайран. Асла бир Дурды жан дәл, шу өй дийип өлүп--өчүп баряр. Эйсем, сениң бу эшиклерини ким ювяндыр өйдйәң? Дүрли-дүмен нахар биширип йөрен кимдир өйд-йәң? Я-да шу лагар дүшен гарры эжеңдир өйдйәңми? Гөрүп дурсың-а, бир отурсам еримден галмам хал. Бары

шонуң иши. Гүлнар. Чагаңы говы гөрме-де бардыр-ла.
Онуңкы түйс йүрекден гопяр. Өз багрындан өнениңем
болса, онуң ялы оңат гөрүп болмаз. Эдил йүрегине ел-
мәйжек боляр. Дурды жанам инди халыс Гүлнара им-
риниპдир. Худай хорламажак болса, гаты аңсат бор ог-
шын! Элбетде, бизе шейле ыхласлы болмагы худай йү-
регине саландыр-да?
Бейле ыхласы Гүлнарың йүрегине худайың салман-
дыгыны билйәрдим. Догрудан-да, бу маңа генди. Мен
онсоң отурып Гүлнар хакында пикир этдим. Онуң билен
диканлап екеже гезегем гүррүң этдим дийсем яланчы.
Мен ол хакда сораймасалар я-да онуң адыны тутайма-
салар, ериң йүзүнде ол бардырам өйдемокдым. Онуң
бизиң ягдайымызы биләйшини дийсене! Онуң хәзирки
берйән көмеги бизиң үчин зерурды. Онуң муңа дүшүнәй-
шини дийсене! Гүлнар акыллы гыз экен! Ёгсам, ол ки-
шиң аладасыны этмезди. Дурды жаның эжесиз галаны-
на, гарры эжеме рехим эдендир. Йүреги гаты дөзүмсиз
экен. Гүлнарың какасы билен кә ярым, кә ярым дашда-
-ичде душушанымызда бир салым гүмүр-ямыр эдишәй-
мәмиз барды. Юваш адам. Эдилжек бир гойнуң бар-да.
Йөне велин нешебендирәк диййәдилер. Догруданам, йү-
зи гаты солук гөрүнйәрди. Мен бир гезек яңсылан болуп,
бу хакда ондан сорадымам. Шонда ол мүңкүр йылгыр-
ды-да: «Ай, бир, агзы бош адамлар айтсалар айдып
йөрендирлер-дә» дийип, жогап берди. Соң ол бу хакда
хич зат гүрлемеди. Гүлнар колхозда ишлейәни бәри гү-
зсранлары эрбет дәлдир. Гечен йыл зор йыгымчыларың
суратының арасында Гүлнарыңам суратыны гөрәйдим
өйдйән. Бирден-де гечен гиже Гүлнарың гапымызың
ишигинде дураны ядыма дүшди-де эжеме совал бер-
дим.
— Гүлнар өтен агшам бизде ятдымы?
— Өтен агшам нирәң гүррүңи, сен гиделиң бәри, шол
Дурды жаны багрына басып ятыр. Олам шоң гужагында
эдил гузы ялы мырлап ятышына сарсаногам. Гүлнар
эдил гузы ялы мырлап ятышына сарсаногам. Гүлнар
эдил гузы ялы мырлап ятышына сарсаногам. Гүлнар

нында эрбет үсгүрип башлады. Үсгүлевүк оны эп-эсли
вагтлап гойбермеди. Чыдаман маңлайыны ере берди.
Деррев келлесиниң ашагына яссык гойдум. Богазыны
өллесин дийип сув гетирдим. Гөргүли, өл-сув дерледи.
Ак гыңажының ужы билен гөзүниң яшыны, онсоң бүтин
йүзүни сүпүрди. Үсгүлевүк тутуп дурка дым-гызыл йүзи
соң ап-ак болды. Гаррылык онуң сүңңүнде эт гойман
какадыпды. Йүзүниң бош хамлары халпарышып, йы-
гыртдан долуды. Оңа йүрегим авады. Вах, гаррылыга
дерман бармы нәме? Үсгүлевүкден соң эжемиң сеси бо-
гук чыкды.
— Хай, харам үсгүлевүг-ә, геплемәге-гүрлемәге-де
май беренок. Яңкы... — Эжем шей дийди-де, аз салым сө-
зүне дынгы берди. — Какасындан чекинйәми, чекинмейә-
ми, оны айдып билжек дәл.
Бирденем бир пикир келлесине гелен ялы, гаты-гаты
гүрледи.
— Чекинжек гүманы бармы, намарт-хай! Ол бенде
бир юваш адам ахырын.
Гүнлер гечди. Эмма хер хачан өе гелип гиденимде
Гүлнарың элиниң ызыны гөрйәрдим. Онуң бу болшы га-
дымы эртекидәки Акпамыгы ятладярды. Гүлнарам эдил
Акпамык ялы әхли зады гүл ялы эдип гоярды-да, өзи
маңа гөрүнмезди. Онуң бу гөрүнмезлиги Гүлнары тәсин
ягдайда гөз өңүме гетирмегиме себәп болярды. Гөвнүме,
ол бейлеки гызлардан тапавутлыды, айратынды. Эрте-
килердәки адамзадың гөзүне гөрүнмән йөрен перилери
гөрмеги арзув эдишиң ялы, онуңам йүзүни гөрмеги ар-
зув эдйәрдим. Онуң бу хызматыны нәме билен гайтарып
билеркәм дийип ойланярдым. Оны шейле азара гояны-
мыз үчин бир хили чекинйәрдим. Йөне велин инди маңа
аркайынлык аралашып башлады. Ёгсам, өйден чыкып
гитдигим, өйүң аладасы етер дурарды. Өйүң әхли иши
башына дүшенсоң, гарры эжеме дөзмездим. Дурды жан
аглап хорланып йөрендир өйдердим. Ишден сыпындыгым
өе тарап ылгардым. Гүлнар мени бу аладалардан халас
этди отурыберди.
Бир гүн мен ишден иррәк чыкдым. Ине, шу иррәк
чыкып гайтмамам Гүлнар билен душушмагыма себәп
болды. Гүлнар мениң тамымда ортарада, халың үстүнде
япырылып, сурат альбомымы гөрүп отырды. Мен иче-
рик гиренимде-де, ол суратлара серегип отурышына ба-
шыны галдырмады. Бирден-де мениң геленими гөрүп,

зөвве еринден турды. Мен гапының өңүнден совлан болсам, ол йүзүниң угруна чыкып гитжекди.

— Гургунлыкмы, Гүлнар?

Нәдип чыкып гитмәң ягдайыны тапып билмән дуршуна, йүзүме-де серетмән, алжыраңңы җогап гайтарды.

— Гургун.

Ол шей дийди-де яшыл көйнегиниң бир еңи билен гөзүни тутды. Өзүниң әхли алжыраңңылыгыны басырмак максады билен бир хили йылгырды.

— Яңы китапларың тозаныны сүпүрип дуркам душайдым. Сурат гөрйән.

— Гаты говы, гаты говы. Отурың-да аркайын гөрүбериң. Еке бу дәлдир, башга-да болмалыдыр.

Чемоданы ачдым-да, бир папка болуп дуран суратлары алып Гүлнара тарап узатдым. Мен буларың хеммесини гаты чалт хем-де бир гөзүми Гүлнардан айырман ерине етирдим. Чала сәгинсем, ол туруп гитжек ялыды. Гүлнар өңки еринде отурды. Шу мениң оны илкинжи сапар ичгин сынлашымды... Онуң шейле ёгын, бердашлы гошарлары бардыр өйдүп келләме гелмейәрди. Ол озал гараягызжа гызмыкан диердим. Гара нирәң гүррүңи! Түйс бугдай реңк дийилйәниди. Эмма шонуңкы ялы шар гара сач хич кимде ёкды. Ортарада отурып, ашак эгилип сурат гөрүп отураны үчин, сачларының дең ярысы ере дүшүп, халың үстүнде йылан ялы дүйрленип ятырды. Сачының ере дүшүп дүйрленип ятмагының гөзе илгинчдигини Гүлнарың өзем дуйян ялы, оны зол-зол элинде дүйрләп дөшүне гысып гизлейәрди. Мен оны чеп тарапындан сынлаярдым. Ашак—сурата середйәнлиги үчин, гөзлериниң ичини гөрүп билмейәрдим. Атылжак ок ялы болуп гезелишип дуран кирпиклери чала ачык гөзлерини менден бүс-бүтин гизлейәрди. Эмма онуң гара гашларыны хич зат өртүп билмейәрди. Мен онуң диңе чеп гашының ярпыжа бөлегини гөрүп билйәрдим. Гашының шол гөрүнйән бөлеги, эдил яңыжа доган тәзе ай ялы болуп, уллакан, юкажык габагының эп-эсли ёкарсында гыйлып ятырды. Ол өзүне середйәндигими дуйдумы-нәтдими, суратлары чалт-чалт йыгнашдырмага башлады. Мен оңа сөз гатдым.

— Гүлнар, биз саңа азар боляс өйдйән.

Гүлнар гөзүниң гытагыны башга ере айлап, маңа гулак асып дуршуна:

— Ол нәмәң азарлыгы? — дийди.

— Эжем маңа хеммесини гүррүң берди. Көп сағ бол. Өмрүң узак болсун! Бу хызматыңы хич хачан унутмарыс.

Онянча гапы ачылып, ичерик эжем гирди. Онуң голтугында Дурды барды. Эжем Дурдыны маңа узатды.

— Хан-ха! Какга!

Мен оглумы голтугыма алдым. Асып гоян пальтомың җубүсинден ики саны алма чыкардым-да, онуң бирини Дурда бердим. Бейлекисини Гүлнара узатдым. Гүлнар кичижик чага ялы йылгырды.

— Ёк, ёк. Маңа герек дәл!

— Ал, ал! Гаты сүйжи алмадыр.

Шобада Дурды җанам элиндәки алмасыны Гүлнара узатды. Муңа Гүлнар җакгылдап гүлди-де, онуң узадан алмасыны алды. Онсоң мен элимдәки алманы Дурда бердим. Дурды җан онам Гүлнара узатды. Мен гүлдим-де:

— Дурды җан сени чакдан говы гөрйән экен — дийдим. Бу сөзүмиң оңа нәхили тәсир эдендигини билмедим. Гүлнарың йүзи гызарып гитди. Онсоң ол Дурдыны мениң элимден алып, гөтерип чыкып гитди.

Шол сапар Гүлнарың дийсең йөнекейдигини, чага ялы ачык гөвүнлидигини андым. Гүлнара мен өйүмизде соңам ики гезек дагы душ гелдим. Ол гара зәхметини гайгырман, бизе хызмат эдйәрди. Соңабака эжем оңа эдилжек өз голай бир зады ялы, ызлы-ызына юмуш буюрмага башлады. Гүлнар эжемиң ол юмушларыны улы хөвес билен ерине етирйәрди. Мен бу ягдая дашындан бир хили болярдым. «Диениң эдилип дурулса-да, бирини халыс эерләп мүнәймели дәл ахырын. «Ите-де бир уят ягшы» дийип, ичими геплетдим. Бир гүн мазалы гараңкы гатлышанда эжемиң бир зада хүңүрдәп, бедрелери шакырдадып йөренини гөрдүм. Ол дашкы ишиге чыкды-да:

— Гүлнар!.. Гүлнар-а!.. — дийип гыгырды. Ара вагт салман Гүлнар гелди. Эжем оңа шейле дийди:

— Өйде богаз өлләре сув галмандыр-ла! Хей бир, бу төверекден бир-ики бедре сув тапып болмазмы?

— Деррев, Нәзик эже! — Гүлнар ики саны бедрәни алып уграмакчы болды. Мен бардым-да, онуң элинден бедресини алдым.

— Кейгим, сен аркайынжа өз ишиң билен болубер. Эжем айтса айдып отурандыр. Сувы өзүмиз тапарыс.

Сува өзүм гитдим. Эҗем шол агшам өйкеләп, мениң билен гүрлешмеди. Эртеси өйүң әхли ишини эҗем икимиз этдик. Ики гүн гечди, үч гүн гечди, Гүлнар гара бермеди. Менем, эҗемем Гүлнары күйсейәрдик. Эмма ол хакда хич хайсымыз агзымызы ярмаярдык. Шол гүнлер мен, нәме үчиндир, гаршы даш чыкярдым. Гөзүм Гүлнарлар тарапдады. Гүлнар эдил ере гирен ялыды. Ахыры мен чыдап билмән, эҗеме совал бердим.

— Дурды Гүлнары ятланокмы?

Эҗем жогап гайтармады. Мен жогаба гарашдым. Эҗем яп-яңыжа ука гиден Дурда серетди-де, гыңаҗының уҗы билен гөзүниң яшыны сылды. Онсоң агын арасында өз дердинден яныл гүрләп башлады:

— Чагамың йүрегинде зөх галды-ла! Озал-а эҗесини күйсәп янды бу чага! Хачан гөрсең гөзүни яшдан долдурып, сессиз балкылдады йөрди. Хер гөрен аялына эҗесидир өйдүп топулды. Эҗеси өленден соңкы аглап гечирен гиҗелери хич ядымдан чыкмаз. Түвелеме, инди гепе-сөзе дүшүнйә. Шол маңа середип боюнны буруп: «Гулла, Гулла!» дийип, Гүлнары сораяр. Гүлнары үркүздирен гүнүнден бәри чагамың гөзүниң яшы кепәнок. Гөзүң сыпындыгы шолара тарап юмлугыберйәр. Чагам ики өйүң арасында гермесатан болуб-а галды. Индем Гүлнар онуң йүрегини якды. Хей, отурыбер, Ныязгулы хан, оглуң бу гидишине гитсе, узак адам болмаз. Бу чага гара багт доган чага экен!..

Эҗем барха мөвч алып, дүнйәни гапышдырып баряр. Ахырын чыдаман:

— Ери боляр-ла, эҗе! — дийдим-де, элими силкип гойбердим.

— Болмаяндакы матлабың нәмемиш сең? Не бейле саңа бир геп аз-да, ики геп көпмүш. Инди мен өз гүнүме-де янмайынмы?

Инди эҗемиң өзүнден бетер гыгырыбермесең, эркиме гоймаҗагыны билйәрдим.

— Эҗе! — дийдим. — Дурдыны эҗесиз галдыран мен дәл. Ким өз чагасының гөзяны дөкмегини исләр өйдйәң? Я-да шу адамлары акмак сайярмың? Сен бир заада дүшүн, илиң машгаласына әхли хызматыны этдирип йөрүп болмаз! «Ынсабам дине ярпы» дийипдирлер. Я-да инди мен барып: «Гүлнар җан, җигим, сен бизден чыкма-да. оглума серет!» дийип, дызыма чөкүп ялбарайынмы? Оңа бей диймәге хакымыз ёк ахырын! Дүшүнйәрмиң, хакымыз ёк!

Эҗем, эдил кичиҗик чага ялы, мүйнүргәп дымды. Мен онуң билен шейле дөзүмли гүрлешениме гынандым.

Шондан соң мен ур-тут өйленейин диен нетиҗә гелдим. Обада бир дул аял болса гөз өңүме гетирип чыкдым. Эмма белли биринде сакланып билмедим. «Орта ёлда атың өлмесин, орта яшда аялың» дийлени догры экен. Барды-гелди бирини сулхуң алып өйленәйдиңемдә, Дурды җана, эҗеме нәхили гөз билен гараҗагыны ким билйәр? Онуң үстесине-де, гөвнүң тутанына өйленәейин диениңем болуп дураймаз. Мен инди отуз еди яша аяк басдым. Сачымың гарасындан агы көп. Гараз, кын сөвдады...

Ичиңи якайын диен ялы, Гүлнар асыл гара бермеди. Оглумам ырсараманы чыкарды. Сәхел зада өйкелейәрди. Бир агласа диндирип болмаярды. Бу затлара чыдаман, көпленч ичгили гелйәрдим. Бир гүн ичгилирәк, агшамаралар өе гелдим. Оглум мени гөрди-де аглаберди. «Дурды җан! — дийдим. — Оглум, нәме үчин аглап, өз-өзүңи хорлап йөрсүң! Хей бейле-де агламак болармы? Ынха гөрйәң-ә, менем агламок. Ёгсам, мениңем агым тутуп дур. Сенем мерт бол, аглама!» Оглум диңширгенен ялы этди-де, ене-де аглаберди. Диндирҗек болуп этмедик задым галмады. Гөтерип даш чыкдым, ич гирдим. Оңа-муңа гездирдим. Эгер-эгер зыгам этдиренок. «Хей бейле-де агы болармы? Мунуң бир беласы бардыр. Ёгсам, бейле болмаз. Нәтсеккәк, налач этсеккәк?» дийип, эҗем чыдаман, оны элимден алды. Оглум эҗемде-де диңмеди. Гахарыма еңсәмиң дамарлары саң-гаты болды. «Халыс бейнимизи ийдиң, залым! Инди сен сесиңи кесҗекми я-да кесҗек дәлми?» дийип, оглума топулдым. Эҗемиң элинден силкип алдым-да, ягырнысы кессири урмага башладым. Шол вагт бириниң: «Чагада нә кассыңыз барды!» дийип, дөшүмден итип, оглумы элимден алып гиденини билйән. Ол Гүлнарды. Эдил он минудам гечип-гечмәнкә оглумың Гүлнар билен җыкыр-җыкыр гүлшүп дураңыны гөрдүм. Оны гөрүп дүнйәм гиңеди.

Йүзүмизиң ачыландыгыны гөрүп, Гүлнар яныма гелди. Ол оглумың көйнегини ачып ягырнысыны гөркезди. Бәш бармагымың ызлары гызарышып дурды. Гынанҗымдан йүрегим җиглэп гитди. Гүлнар хайыш эдиҗи эхең билен маңа шейле дийди:

— Урмага ненең дөзйәңиз? Бу бир нересcе чага ахырын! Инди бери муны урмаң. Урҗак вагтыңыз, гелиң-де мени урайың!

Гүлнары арка тутунан ялы болдум-да, бир хили бокурдагым долуп, гүрләп билмедим.

— Сиз соңкы вагтлар гаты кән ичйәңиз-ле. Шол артып галан нәмә герек?

— Гүлнар җан, Гүлнар җан!.. — дийип, улудан демими алдым-да, түйс догруҗамдан гелдим. — Кейпине ичилип йөрлендир өйтме! Нәтҗек, ичмели боляр. Чагалыгымыз-а, нәме, гарыпчылык билен гечди. Ол вагткы дурмушы өзүң билйән, онуң үстесине-де какам өлүп, етим галдык. Яңы бир аягымыз ер тутуп, аркайын яшап башладыкмыкак дийдигем велин, ичигар галмыш уруш башланды. Уршам гутарды. Дүнъелерем дүзелди. Ала-гүллүкмикән дийсек, ине, индем аялым өлди... Хей, ёгсам менем Дурды җана элими галдырарынмы? Онуң екеҗе сапар гүлүп баканыны дүнйә малына чалышҗакмы? Йүреклериң угры гачыпдыр дийсене! Гаты гагал болупдырын. Сәхел зада гахарланан болян, соңунданам гынанып, аңырсына чыкып билемак!

Бу айданым Гүлнары улы иңкисе гойды. Гөзүни тегеләп, бир нокада середип дуршуна келлесини чалаҗа ыралады.

— Дүшүнйән, дүшүнйән...

Шондан соң мен Гүлнары өз якын хоссарым дәлдир өйтмедим.

* *
*

Эшидер болсаң, гардаш! Бир сапар гаты ир ояндым. Эртириң аязы ичиңден-багрыңдан гечип барярды. Шу вагт кимем болса бири дүңкүлдедип одун айырярды. Гөрсем, Гүлнар экен. Ери, нәме диерсиң, шу совукда-да көйнекчеди. Одуны айырмак кын болса герек, диңе палтаның дүңкүлдиси эшидилйәрди. Хаялҗак йөрәп, онуң янына бардым. Элинден палтасыны алдым-да, одуны өзүм айырмага башладым. Ёгын, чыгар агач экен. Гарадер этди. Иң соңкуҗа бөлеги галды. Уллакан гөздең асыл палта өтмейәрди. Палтаны нәче гөнүләп салсамам болмады. Онсоң агаҗың гөзи билен халыс өрҗешдим. Палтаң сапындан ики элим биленем тутдум-да, депәме галдырып, бар гүйҗүми эдип индердим. «Эй, вай, эгним!» дийип, бир янлыгыма түвдүрилип гиденими билйән.

Эссим айылып, зордан өзүме гелдим. Гөрсем, Гүлнар ики голтугымдан тутуп, маңа хемаят берип дурды. Йүзи актамды.

— Сизе нәме болды?

Мен зордан келләми бир тарапа айлап:

— Эгним... — дийдим.

Ол шонда хырчыны дишләп, келлесини яйкады. Ахмыр билен улудан демини алды-да:

— Хә, болды, болды... Бөврүңиздәки яра аграм дүшендир — дийди.

Мен еримден турдум. Ыраң атып, өйүмизе гайтдым. Бу ягдайымдан Гүлнардан башга хич киминң хабары ёкды. Ызым-сүре Гүлнар гелди. Деррев печ якды. Чай отуртды. Онсоң маңа бакып өз-өзүне сөгүнди.

— Одунымам гурасын, өзүмем. Эдилҗек эмгегиңизе бараян экениңиз. Багышлаң, мен гүнәкәр. Хәлирәк сакчылыкдан какам гелҗекди-де... Чай-нахар тайярлап гояйын дийдим. Билйән, гаты агыряндыр. Сиз йөне мертлиге салайярсыңыз.

Кроватың үстүнде аягымы саллап отуран еримден Гүлнара гарап ысгынсыз йылгырдым. Йылгыранымa ол бегенди.

— Ол артып окы айрып боланокмы?

— Айрып боланок, Гүлнар. Оны өлинчәм бөврүмде гөтерип гезмели болҗак өйдйән: айырмак ховплы, йүреге гаты голай диййәрлер. Гүлнар, сен оны нирден билип йөрсүң. Бу хакда хич киме зат айтмандым ахырын?

— Фронтда язан «Гүнделик депдерчәңи» окадым. Башга бири болса бир вагт өлүп гидерди. Сиз чакдан чыдамлы, сагат адам экениңиз. Хернә өлмән гелипсиңиз. Биз-ә шол затларың бирине-де чыдаҗак дәл. Ярaлы ятыркаңыз, хакыт үстүңизден немецлер геленде-де, өлмән сыпыпсыңыз. Дашыңдан йүрегим хопугяр.

— Уруш-да, чыдамалы боляр — дийдим. Онуң бу затлар билен гызыкланышына, фронт гүнделигими үнс билен окап чыкандыгына хайранлар галдым. Онсоң мен оңа нәхили болуп яраланандыгымы болшы ялы гүррүң бердим. Мен оңа гүррүң берйәркәм, гөзүни гырпман диңледи. Осколканы врачларың алып билмәнлигине менден бетер гынанып:

— Ханы, йүрегиң өзүнем операция эдйәрмишлер ахырын! — дийди.

— Сагат, яш йүрек болса мүмкин.

Гүлнар голайжагыма гелип, элини яралы аркама дегиржек-дегиржек ялы этди-де, бирден гайра чекилди. Мен еримден турдум-да, ягырнымы ачып, осколканың деген ерини гөркездим. Ол «Хих!» эдип ичини чекди, шол вагтың өзүнде-де ярамың үстүнден юмшак элиң ики гезек сыпандыгыны дуйдум. Мен Гүлнара тарап йүзүми өвренимде хем онуң бир эли ягырнымың үстүндеди. Ол мениң йүзүме середип билмән, келлесини ашак эгди. Бир серетсем, агзым онуң алын сачына дегжек-дегжек болуп дур экен. Гүлнар эдил дондурылан ялы гымылдап билеңокды. Бир эли хенизем аркамдады. Бу болуп дуршумыза бир хили болуп гитдим. Бирден сүңңүм говшады-да, бүтинлей ысгындан гачдым. Гүлнар келлесини галдырып йүзүме серетди велин, тас онуң гөзүнден огшапдым. Ол гарайышдан мүң-де бир маны окадым. Онуң маңа рехими гелйәрди. Маңа көмек эдеси гелйәрди. Сен чакдан говы адам диййәрди. Саңа гелен белалар маңа гелсе болмаярмы диййәрди. Сен маңа мәхрибан, эзиз адам диййәрди. Гөзүне айланан яш муны хасам тассыклаярды. Бир элимиң нәхили онуң эгнинден тутандыгыны билмән галдым. Адам баласында-да бейле беден болар экен-ов! Элим тырпып гитди. Онянча йүзүме онуң гызгын деми урды велин, тас хушумдан гидипдим. Дөшүмден итени говы болды. Тас оны багрыма басан экеним! Гүлнар чыкып гиденинден соңам сүңңүми тутуп билмән, саңңыл-саңңыл этдим дурдум.

Бу беладан абрай билен сыпандыгыма өз янымдан шейле бир бегендим велин, хий, сен гояй! Ери, оны багрыма басан болайсам нәхили боларды. Эй-хо! Тас онуң гөзүнденем огшапдым. Эгер шейдәен болсам, оны өзүмден үркүзердим. Тез марал сенден бир үркүп гачанындан соң, хей онсоң оны ызындан ковуп тутуп билжек гуманың бармы?

Гүлнар! Гүлнар! Хич бир бенде сең ышгыңа дүшмесин! Мениң эййәм айнаң өңүнде болуп дуршумы дийсене! Хер хили болуплар чыкдым. Гашыма серетдим, гөзүме серетдим. Чекгелерими, еңсәми гөржек болуп масгаралар болдум. Бейлерәкде дуруп болса, тә дабанымдан депәме ченли сын этдим. Мениң болуп дуршумы кесәмден

сынлан адамың хер затлар гөвнүне гелмеги мүмкин. Дәлирәндир, еллиргәндир өйдер...

Эжем, оглум оянды. Мен вели өңки Ныязгулы дәлдим. Йырш-йырш эдип, асыл бир ерде дуруп билемокдым. Оглумы дагыны гүнүне гоймадым. Мынчгалашдырып, гыжыклап өлдүрип барярдым. Бир гезек хакыт дүе болуп бозлаярдым, бир гезек мөжек болуп увлаярдым. Бу болшума Дурды жаның гөхи гелйәрди. Жыкыр-жыкыр гүлүп ятырды. Өзүни менден далдалап, ики элжагазыны өңе узадярды. Бу онуң яңкы ойнуны ене бир гезек гайтала дийдигиди. Менем ялтанман гайталаярдым. Бир серетсем, эжем бизиң болшумыза хайран галып, гапының агзында дурды. Олам йылгырярды. Оглудыр агтыгының бу шады-хоррамлыгына бегенип, ики болуп билмейәрди. Оңа бу дүнйәде башга хич зат герек дәл ахырын!

Мениң шейле шат болуп бәлчирән гезегими эжем урушдан соң гөрмәнди. Яшкам менден бәлчик адам ёкды. Өйүмизе гелен адамлары хер хили гүррүң я-да бир хили оюн тапып, гызыл-гыран гүлдүрердим. Эжем маңа иллерден бетер гүлерди. Гүлүп-гүлүп, гөзүни яшдан долдурарды. Онсоң маңа бакан элини узадарды-да: «Бесдир, бесдир, залыват, гүлдүрип гырмажак болсаң!» диерди. Аяллар гелип, эжемиң янында, мен хакда гүррүң эдердилер. «Сениң ол оглуң түйс мәреке адамсы. Әхли адамлары өзүне аңкартдырып отыр» диердилер. Эжем шонда гуванып, бир хили өвүнженлик әхеңи билен жогап берерди: «Оглумың какасы бенде шейлерәк адамды-да!» Мениң бу гүнки болшумы гөрүп, эжемиң, мегерем, шол затлар ядына дүшендир. Йөне велин бу шатлыгымың дүйп себәбини эжем гөргүли нireден билсин?

Өйден ише дийип чыканымда-да, хиңленип чыкдым. Өйден чыкан дессиме-де бир жая гөзүм дүшди. Озал бу жай бейлеки тамлар ялы йөнекейже тамды. Ол ерде юваш, хортаң адам билен, гаража гыз яшаярды. Инди велин ол там Хиндистаның Тәчмахал көшгүнден йүз эссе овадан гөрүнйәрди. Шол там бүтин дүнйәме нур сачярды. Шол там маңа кувват берип, ишимде голдав берйәрди. Ол тама серетмән гечмеклик мениң үчин жеңаятды. Оны гөрмедик гүнүм шол тамың гудратындан гөзлеримиң өңи губарлаярды. Ол жайың гудратына бир серет ахырын! Ол екеже гезек назар салып, чала мәхрин сачанда, мени жошгуны ичине сыгман, хыжув алың

дуран яш йигиде өврүрди отурыберди! Ол там, ине, шейле тамды. Чүнки ол тамда «Еди ыклымың перилериниң солтаны» — Гүлнар яшаярды!

* *
*

Эшидер болсаң, гардаш! Колхозың умумы йыгнагы болды. Биз, правленийәниң членлери болдук-да, йыгнакдан соңам эп-эсли сакланайдык. Ёгсам, мен йыгнакдан чыкып, Гүлнар билен биле гайтжакдым. Шол йыгнакда оны бригадирлиге сайладылар. Мен оны түйс йүрегимден гутламакчыдым. Гүлнар хениз ятмадык болса, өйлерине барып гутлайын диен нетиҗә гелдим. Мен Гүлнары нәче танаярмыкам өйтсемем, хениз танамаян экеним. Мен оны шу йыгнакда танап галдым. Гүлнар мениң чак эдишимден хас догумлы, хас дүшүнҗели экен. Бу ынха, шейле болды. Йыгнакда дөрдүнҗи бригаданың ишини берк танкыт этдилер. Бу бригада инди дөрдүленҗи йыл пагта планыны ерине етирип билмейәрди. Мыдама онуң ады «Ызда галак» бригадады. Бу бригада Непес ага диен даяв адам ёлбашчылык эдйәрди. Непес ага инди йигрими йылданам гөвурак вагтдан бәри шу колхозда ишлейәрди. Ол түйс дайхан адамды. Гөвресине гөрә-де ишден арары-ядары ёкды. Йөне ол гурамачы дәлди. Иши гөрелдели гурамагы башармаярды. Непес ага бу затларың дүйп себәбини өзүнден дәл-де, адамлардан гөрйәрди. Ол онсоң, яңы йыгнакда чыкыш эдениңде-де, әхли гүнәни бриганың членлериниң үстүне сырыкдырды. «Мениң бригадамың членлери бейлеки бригадаларың членлери ялы дәл. Олар түйс бир иш якмаз» дийип айтды. Онуң бу сөзүне думлы-душдан сеслер яңланды. «Иш якмаз биз дәлдирис. Иш якмаз сенсиң! Бейлеки бригаданың адамларының бизден ниреси артыкмыш!» Нетиҗеде йыгнак онуң дерегине башга адамы сайламагы карар этди. Ине, шонда колхозың башлыгы гарашылмадык теклип билен отуранлара йүзленди. «Ким дөрдүнҗи бригада кейпихонлык билен бригадир болмак ислейән болса элини галдырсын!» Адамлар башлыгың бу теклибине бир хили болдулар. Бир-бирлериниң йүзүне серединдилер. Башлык совалыны ене-де гайталады. Бу гезегем хич кимден сес чыкмады. Догруданам, «Мен» дийип, эл галдыраймак аңсат дәлди. Илки билен-ә бриганың өңүнде дурян везипе улуды. Оны ыздалыкдан

окадым. Шонуң билйән задыны менем билйән. Эмма хайры нәме? Оны адамлар голдаяр. Мени велин ере сокуп билселер, шонча-да гөвүнлери хош.

Мен оңа:

— «Горкана гоша гөрнермиш», сен ишден горкян болайма? — дийдим. Бу айданымы Гүлнар гыҗалатдыр өйтдүми-нәмеми, гахарына сандырады. Өр турды.

— Мен бирем ишден горкман. Йигрендигим ишиң дашындан середип дурмак. Бу тайда геп ишден горкмакда я-да горкмазлыкда дәл. Геп, бири-бириңи сыламакда, голдамакда.

— Сени нәме үчин сыланоклар?

Ол бирбада җогап бермекден сакланды. Йүзүме чинерилип середи. Яп-яңыҗа аглап диңен гөзлери чыраның ышыгына ялдырап гөрүнди. Онуң бу херекетлеринден: «Эгер билесиң гелсе, айдайын» диен маныны окадым.

— Мен гыз, диңе шонуң үчин.

— Мүмкин — дийдим-де гүлдүм. Соңкы диен сөзүме хасам гахары гелди. — Бригадирлиге өзүң разы болуп гечдиң ахыры!

— Ялңышыпдырын. Гаты ялңышыпдырын.

— Хава, Гүлнар, ялңышяң — дийдим.

— Диймек, адамлар мени әсгермән, догры эдйәрлер, шейле дәлми?

— Ханы, сени әсгермейән адам бармы?

— Мен олара ойнатгы дәл. Өлинчәм үстүмден хич киме гүлдүртмерин!

— Эйсем, бир өзүң акыллы-да, бейлекилериң әхлиси акылсыз-да?

Кежине гайдып дурмагым, оны газап атына атарды. Гитмәге хыялланып дуршуна мениң гөни йүзүме гелди.

— Мен хич кимден акыл сорамок. Бесдир өз акылым. Акыллы болсаңыз, акыллылыгыңызда галыбериң!

— Гүлнар! — дийип гыгырдым-да, голундан тутуп сакладым. Силтенҗирәп гидибермекчи ялы этди-де, ене-де диңширгәп, маңа гулак асды.

— Өңки бригадириң адамлары яманлап чыкыш эдениңде йыгнакда отуранларың нәхили гыгырышандыкларыны гөрдүң ахырын. Гүлнар, сен бир זады пугта билип гой. Хич ерде, хич вагт көпчүлигиң гаршысына гидип болмаз. Ким оңа гаршы чыкса, ол худаям болса гүррүңсиз енлер. Сен хәзирем өзүңи дәл-де, адамлары яман-

лаярсың. Шоларың гөвнүнден турмасаң, хич ерден арка тапмарсың. Олар сени чакдан говы гөрйәрлер. Сен шона-да дүшүненок. Боссан эжәң еринде болсам, менем саңа шонуң диенини диердим. Белкем, зерур бир иш чыкандыр, я-да яран дәлдир. Онуң үстесине-де, өз гызы ялы оңат гөрүп йөрен адамсы йүзүни алар өйдүп ятса-турса хыялына-да гелен дәлдир. Онсоңам «Ёлдаш бригадир» дийилсе, нәме үчин гахарың гелмелимиш? Гел, ынха, мысалы өзүңден алалы. Сениң билен өнүп-өсен ёлдашларыңдан бирини бригадир эдип сайласалар, сенем оңа дегип: «Ёлдаш бригадир» дийип йүзленсең, ол нәме үчин саңа гахарлансын? Сен оңа гаты гөрмежегини билениңден соң, өз ёлдашың боланы үчин диййәң ахыры! Сен ялңышяң, Гүлнар. Сен хөкман башарарсың, бригадирлик түйс сениң ериң!

Гүлнар мениң әхли айданларымы гулак асып диңледи. Соң бирагзам сөз ярман чыкып гитди.

Эртеси ене гелди. Бу гезек кейпиниң чагдыгыны деррев аңдым. Йүзи гүлүп дурды.

— Армавери, Гүлнар? — дийдим.

— Бар болуң! Өзүңизем армаң! — дийип, Гүлнар йылгырып жогап берди.

— Башлыгың янына баранок герек?

— Бардым. Йөне еринде ёк экен. Болманам говы болупдыр.

— Нәме үчин?

— Мен хәли жорамың янында бригадирликден айрылжак дийип агзымдан яздырайманмы. Олам әхли колхозчылара айдып чыкайса нәтжек? Иши гутарып гайтжак болуп дурдум велин, дашымы адам алайды. Тас бригадамың хеммеси диен ялы гелипдир. Оларың нәме себәбе йыгнанандыкларына гең галып, аңк болуп дурдум. Середип отурсам, олар мениң айрылжак боляндыгымы эшидип гелен экенлер. «Аркайын бол, сени инди бригадирликден айырмарыс. Бизе сен болсаң боляр. Айрылар ялы бизден нәме яманлык гөрдүң!» дийип гыгырышдылар. Оларың мени говы гөрйәндиклерини шонда билип галандырын. Шатлыгымдан яңа дириң-дириң бөкүбересим гелди. Оларың хеммесини бир ян ужундан башлап, тутуп огшабересим гелди.

— Көпчүлик сени шейле оңат гөрйән болса, оңа етеси нәме бар? Түйс йүрекден гүрлешмәни башарсаң, олар саңа догружасыны айдып берер.

өңде барыжылыга етирмелиди. Онуң үстесине-де, бу йылкы план гечен йылдакыдан хас артыкды. Барды-гелди иши башарып билмесең, Непес аганың хәзирки ягдайының сениң башыңдан дүшжекдиги гүмансызды. Онсоңам әхли адамлардан сайланып, «Мен» дийип, орта чыкаймак аңсат затмы? Ине, шу ики аралыкда башлыгың галамлы эли ыздакы хатарда отуранларың бирине узады. «Хә, сенми?» Әхли отуран эдил команда берлен ялы ызына бакды. Ызкы хатардан бир эл гөрүнди. Бу Гүлнарың элиди. Мен оны гөрүп бир хили болдум. Гүлнар элини галдырар өйдүп оюма-пикириме гелмейәрди. Гүлнар ювашлык билен ериңден турды. Өзүне бакып дуран онларча йүзе середип билмән, оларың усташыры президиумдакылара середйәрди. Нәме дийжегини билмән айданярды. Шол вагт башлыгың Гүлнара йүзленип, аркайын гүрлемеги оны догумландырды. «Нәме дурсуң! Бәрик, трибуна чык!» Онянча гапдалында отуранлар ерлеринден туруп, оңа ёл бердилер. Гүлнар илки йүзүни галдырып билмән, хаялжак әдимледи. Президиумың столуна голай геленде болса, чалт-чалт әдимләп трибуна чыкды. Гөзүм Гүлнардады. Ол утанжындан толгунярды. Башда хич зат дийип билмән ере бакды. Бирденем келлесини галдырды-да, отуранлара серетди.

— Эгер маңа ынансаңыз, бар гүйжүми гоюп ишләрин!..

Эл чарпанымы дуйман галдым. Ызымсүре отуранларам гүррүлдили эл чарпды велин, йүрегим ерине геләйди.

Шол гүн йыгнакда отуранларың херси бир хили пикир этсе эдендир. Бири оңа: «Ол энтек чагажык ахырын!» диендир, бири: «Утанман, ненең мен бригадир болжак диймәге дили бардыка?» диендир. Элбетде, көпүси түйс йүрекден макулландыр. Эмма оңа: «Чагажык», «Утанчсыз» диййәнлерем: «Нәдогры иш этди» диймәге дили баран дәлдир. Гүлнар гаты догры этди!

Гүлнарың чырасы хепизем янып дурды. Хей, менем ол тамы гөрмән, Гүлнары гутламан гечип билеринми дийсене! Гүлнарларың тамына голайланымда бир айдымың сеси гулагыма гелди. Радиодыр гүман этдим. Оваз дагам дәлди. Аяк чекип диң салдым. Гөвнүме болмаса, бу айдымы озалам бир ерде эшидипдим. Өз-ә таныш сес... Сесе тарап ювашжа йөрәп уградым. Өңе этледигимче бу тәсин [illegible]аз мени өзүне дартып барярды. Чалт-чалт йөретдим [illegible] Бу ди[illegible]нарың әпишгесине тас маңлайымы урупдым.

ТССР Дөвлет китапханасы
ГОСБИБЛ... ТССР

онуң өзуди. Гүлнарды. Йүрегим гүрсүлдәп урмага баш-
лады. Гүлнарың бу айдян айдымы мени толкунларының
бады билен өз гирдабына элтип ташлады. Соңабака мен
ики элим билен-де әпишгәниң демрине япышып, гулагы-
мы совук демир гөзенекден аңрык гечирәйҗек болярдым.
Ол гыгырып айданокды. Садалык билен айдярды. Ол
дине айдым айтмак үчин айтмаярды-да, өз ички дуйгу-
ларыны хас тәсирли, хас дүшнүкли беян этмек үчин айд-
ярды. Онуң бу айдымы не сахна артистлерине, не-де
башга меңзейәрди. Йөне велин озал эшитмедиге-де
озалдан таныш ялыды. Бир хили йүреге якынды. Дийсең
якымлыды. Онуң бу вагт нәме ишләп отурандыгыны
билмейәрдим. Әпишгәниң өңүне тутулан юкаҗык өрти
ыш гөркезенокды. Эмма Гүлнарың бир ерде отурып хиң-
ленмейәндигини билйәрдим. Сеси толкунлап эшидилйәр-
ди. Ол әпишгә голай геленде сеси батланярды-да, келлә-
ми галдыранымы дуйман галярдым. Әпишгәң янында
аңрык гиденинде болса сес ювашаярды. Ине шонда
ене-де эгилип, гулагымы әпишгә гойярдым. Бирден-де ол
сесини кесди. Бу горкы менде озалам ёк дәлди. Вах, ене
-де екеҗе айдым айтсады! Айтды. Бу гезек ол хас батл
айтды. Богазыны гайнадып айтды. Богазыны гайнатжа
боланокды, өзи гайнаярды. Мен өзүми салланчакда хү
дүленйәрмикәм өйтдүм. Ёгсамам, онуң бу айдымы б
рып-ятан хүвдүди. «Укла, аркайынҗа ят! Мен саңа а
дым айдып берейин» диййәрди. «...Сен энтек маны би
мез чагаҗык. Сен энтек какаң башындан гечен аг
гүнлери билеңок. Ол ганым билен сөвеш этди. Сөвеш
оңа яра дүшди, гырмызы ганы сачылды. Эмма чынар б
йы сынмады. Душманы еңип гелди. Ганым уруш, айр
лык, инди бери болмасын!» Ине, онуң айдымы шей
диййәрди. Гүлнар! Гүлнар! Сениң өзүңем хениз чага ах
рын! Мен сөвеше гиденимде сен хениз дүнйә-де инмәнди
Сен ол элхенчликлери диңе эшидип я-да окап билйәрси
Гөрмәнинңем говы болупдыр, Гүлнар! Элхенчди. Гаты э
хенчди. Дүнйә дәри ысына гарк болупды. Асман-зем
тапышыпды. Ягыш ерине ок ягярды. Адамлар өлйәр
лер. Дири галанлар яралылара сөйгет берип, окуң а
тындан алып чыкярды. Көп-көп адамларың маңлай д
билен бина эдилен гөзел-гөзел ымаратлар бир де
ер билен егсан болярды. Элхенчди. Гаты элхенчди. Х
сен ловлап янып дуран өйлериниң гапдалында сач
яйып өлүп ятан энәни, горкусындан йүреги ярылара

лип, оны оятҗак болуп чырлаян чаганы гөрүпмидиң?
Гөрен дәлсиң. Мен велин гөрүпдим. Ине, мөхүм табшы-
рык билен сүйшүп барянсың. Бир дөвүм чөрегиңи деңҗе
же пайлашып йөрен алчак достуңам бейлеже гапдалың-
дан галман гелйәндир. Кәтә сен онуң адыны тутуп сөз
гатарсың, кәте-де ол. Бирден-де җогап алып билмерсиң.
Гөрсең, эййәм ол гана булашып, өлүп ятандыр. Сен
шейле затлары гөрүпмидиң? Гөрен дәлсиң. Мен велин
гөрүпдим. Сен, хей биртопар маслыгың арасында ятып
гөрүпмидиң? Мен гаты гитдим, Гүлнар җан, багышла!
Гөрмәниң говы. Сениң ол затлары гөрмәниңе йүз-де мүң
шүкүр эдйән. Йөне өзүң ялы гызлардан ол затлары гөрен-
лер болупды. Оларың эллеринде түпең, эгинлеринде ши-
нель барды. Өлүм билен йүзбе-йүз дуруп билйән гыз-
лар бары. Зоя сенден улумыды нәме? Олам хениз сениң ялы
дурмуша чыкмадык гызды. Олам сениң бригадирлиге
кейпихон гечишиң ялы, партизанлыга кейпихон гидипди.
Оңа сен энтек яш, горкмазмың дийленде: «Горкмарын!»
дийип җогап берипди. Душман онуң бойнуна дар ага-
җының сыртмагыны саланда-да горкманды. Өленде-де
еңше ынанып өлүпди... Зоя гаты яш өлди. Эмма бар за-
да акылы етйәрди. Блокнотына беллән язгыларының би-
ринде: «Өләйсеңем сөйгүсиз поса бермегин» дийип язып-
ды. Белкем, ол бирини сөендир, я-да сөерди. Гүлнар!
Сенем шонуң ялы эдермен, ярыңа вепалы бол! Йөне өм-
рүң оңа меңземесин! Бесдир, Зояң вагтындан ир өлени!
Ол сени, мени өлдүрмеҗек болуп өлди ахырын!

...Гүлнар айдымың хөрпүни үйтгетди. Онуң бу гезек-
ки айдымы дашгынлы деря ялы мөвч урды. Гүнеш, гүл,
сөвер яр хакындады. Гүләлекли мейданлары, чырпынып
ятан мавы деңизлери, Гарагумда дөрән эмели деряны,
өвшүн атян «ак алтын» атызларыны тарыплаярды. Бу
айдымың овазында чага гүлкүси, гыз керешмеси барды.
Онуң бу айдян айдымы шу гүнүң, эртәң айдымыды. Тә-
зе хеңде, тәзе дөрән айдымды. Бу айдымың бир ужы Зе-
минден башланып, бир ужы Арышда гутарярды.

Ахырын Гүлнар айдым айтмасыны кесди. Гөвнүме
болмаса, әпишгәниң тутусы гымылдан ялы болды. Гүл-
нар гөрәймесин дийип, деррев тамың бейлеки тарапына
өврүлдим-де, өйүмизе бардым. Ызым сүре Гүлнарам
укуда ятан Дурдыны гөтерип өе гирди. Асыл ол Дурды
җаны уклатмак үчин айдым айдып берен экен! Гүлнар
Дурдыны өз еринде, эҗемиң боляң тамында ятырды-да,

ачык гапыдан маңа чала гөзүниң гыйтагыны айлап чы-
кып гитди.
Арадан эп-эсли гүн гечди. Менем, Гүлнарам колхоз
иши билен башымыза гайдык. Мен оны нәче гөресим гел-
се-де, гөрүп билмейәрдим. Бир гүн агшам, өйде екеже
өзүм отыркам, онуң өзи геләйди. Йүрегим сарсып гитди
Ерйимден өр боюма галанымы өзүмем дуймадым.
— Гел, Гүлнар! — дийдим.— Ёкарык геч, отур!
Гүлнар ёкарык гечмеди-де, гапың агзырагында, ар-
касыны тама берип отурды. Онуң йөнелиге гелмәнлиги
белли. Йүзүнде алада, бир хили ховсала барды. Нә-
медир бир зат айтжак боляндыгы месе-мәлимди. Оны
гүрлетмек иследим.
— Бригадирлик билен нәдйәң?
Шей дийдим велин, улудан демини алды-да, ярым-яш
аглаберди.
— Бригадирлигем гурсун, задам. Артып галан, нире-
ден бригадир болайындырын. Болманлар геченим говы
экени.
— Нәме болды? Нәме хабар?
Ол мениң бу сорагымы гөйә эшитмейән ялы, аглап,
гүррүң бермесини довам этдирди.
— Бары өзүмден. Мени өлдүрениң кесевиси гөгәр. Ге-
чиң өн аягы ялы болуп, илиң өңүнден эл галдыран бол-
ма нәмәме герек дийсене! Менденем бир бригадир
бормы?
— Нәме болды, айт ахыры?
— Айтсам, эртир башлыгың янына баржак-да: «Хан-
-ха бригадирлигиңиз, мен екеже гүнем ишләп билжек
дәл!» диййжек.
— Себәби?
— Әсгерилмедик еримде ишим ёк. Олар бир адам
әсгерйән жемендеми? Ики адамың башы чатылса, сениң
гүррүңиңи эдйәрлер. «Ёлдаш бригадир!» дийшен бол-
шуп, бир топар-а адымам киная билен тутяр. Боссаң
эжәни дагыны, ёгсам, мен нәхили гөрйән. Шолам дүйн
маңа: «Сең ялы дереже етенем гөрлүпдир-ле. Сачыңы
саллап, үстүмизе абанып дурма-да, аңырракда гез»
диййәр. Нәмемиш. Мен оңа: «Шундан шейләкише гич
чыканыңы гөрәймәйин» дийдим. Мениң ишиң аладасыны
эдип, гижәң бир вагтына ченли окаяндыгымдан хич ки-
миң хабары ёк. Үч-дөрт гүнлүкде Украиналы бир брига-
дириң өз иш тежрибеси хакында язан китапжыгыны

Гүлнар ики элини бир-бирине овкалап отурышына
шатлык билен ялдырашян уллакан гөзлерини ёкарык,
тамың бир ерлерине дикип сөзледи.
— Ныязгулы ага! Мениң ишләсим гелйәр. Сиз, түве-
леме, багтлы адам. Сиз адамлар үчин бахасына етип
болмажак иш этдиңиз. Ватанымызы ганым душмандан
халас этдиңиз. Сиз мерт, батыр адам. Өлүмем еңен адам.
Биз сизиң өңүңизде хер гүн сежде этсегем аз. Ынха, ме-
ни алып гөр. Ери, мен адамлар үчин нәме этдим? Хич
зат. Мениң хей бир екеже сапар дагы гөркезен эдермен-
лигим бармы? Ёк ахырын!
— Гүлнар, мунуң нәдогры — дийдим. — Өз брига-
даңда үстүнлик газансаң, ишде өңе сайланып билсең,
ондан улам эдерменчилик болармы? Мысал үчин, ынха,
сен шу йыл иши оңат гурагада бол хасыл алсаң, хемме
ерде-де: «Гүлнардан, онуң бригадасындан гөрелде
алың!» дийип, адамлары сениң гөрелдәңе чагырсалар,
хий шондан улы абрай болармы? Шейле эдермен адам-
ларам бизде гаты кән! Ине, шейле адамлара бизиң дөв-
рүмизиң гахрыманлары диййәрлер. Оларың ады алтына
гапланяр. Тарыха гирйәр.
Ол, мениң айданым билен, элбетде, разылашды. Йөне
велин онуң жошгунлы яш йүреги хас белентликлере та-
рап галкыжаклаярды. Ганат баглап учасы гелйәрди.
Эсасы зат — жошгунлы йүреклер көп болсун, бизде оңа
мынасып нәче дийсең иш тапылар.
Дүйн Гүлнар ишден нәгиле болуп, гөзүнден боюр-бо-
юр яш дөкйәрди. Бу гүн бар затдан гөвни хошды. Се-
редип отурсаң, адамың гөвни сәхелчежик зад-ов! Сәхел
зада гайга батяр, сәхел зада-да шатланып, ики болуп би-
ленок. Гүлнар хер вагт шу вагткы ялы шат болуп йөрсе
болмаярмы? Вах, оңа етеси нәме бар! Йөне ол диениң бо-
луп дурмы нәме?
Бу гүн Гүлнар шат болансоң, дүйнкүсинден овадан
гөрүнйәрди. Онуң шат гүни мениңем кейпим гөтерилйәр-
ди. Гүлнар гүлсе, менем гүлйәрдим. Менем өзүми яш
йигитмикәм өйдйәрдим. «Өйтмек» гурсун! Шол «өйтмек»
дәлми мени ики одуң ортасына гүйлүп ташлан. Йүрегиме
гулак асып гөрсем-ә, догруданам, яшдым. Гаррылык
диен зат эгер-эгер голайыма-да гелер ялы дәлди. Яшымы
хасаплап гөрйәнем велин, хырчымы дишләними дуйман
галярдым. Яшлык күже, зат күже! Яшлык менден бирей-
йәм арасыны ачыпды. Гүлнара гөзүм дүшен чагы шу ики

пикириң арасында чыкара угур тапман, сессиз янардым. Онсоң, гардашлар, Гүлнара мен болуп гаран өзүң болма! Маңа агыр дүшйәрди. Бичак агыр дүшйәрди! Ери, ынха, сиз-дә. Сиз маңа бу хакда нәме маслахат берип билжек? Я-да нәме болса шол болсуна салагада, онуң өңүнде дыза чөкүп ялбарайынмы? «Гүлнар жан, мен сени сөййән! Гарашык эт!» диейинми? О-хо-хов! Ил нәме диер. Ил-гүнден озал Гүлнар нәме диер? «Мен сени өз атам ялы адам хөкмүнде сылаярдым. Сен-ә бир дирижe самсык экениң!» диймезми? Я-да мен бу хакда оңа хич зат диймән гезиберейинми? Эгер бейдәйсемем, өмүрбакы йүрегимде дерт галжак!

Бу ики одуң арасында янып-бишип йөрмән, бир яклыгына сыржакдым. Онуң өңүнде ярылжакдым. Менде башга угур галманды. Бирден арамыза айралык дүшди-де, Гүлнара сыр берип билмедим. Ашгабада дөрт айлык курса окамага гитмели болдум. Дөрт ай диениң деррев гечәйжек ялыды велин, асыл гечмейәрди. Гүнлер гечдигиче-де Гүлнарың әхмиети барха артярды. Барха оваданлашярды. Гөвнүме болмаса, кимдир-де бири мениң окува гитжек вагтымы пейләп, индем Гүлнарың башыны айлап йөрен ялыды. Йүрегиме эрбет ховсалалар гелип башлады. Гүлнар той гуруп, дурмуша чыкян болаймасын! Эжем билен оглум оңа гынанып аглашян болаймасын. Мен шонда Гүлнарың өңүнде ярылмандыгыма шейле бир гынандым велин, хий йөне гояй! Шу аладалар билен узак гиже уклап билмән, ил нәме дийсе шоны дийсин дийип, Гүлнара хат язмага башладым. Мен бу хатымда оңа әхли йүрек сырымы беян эдипдим. Эгер ол бу хаты окаса, менде чигит ялы гөвни бар болса эрәп акжакды. Барыны языпдым. Барыны...

Эртеси хаты атайын дийип, жүбиме-де салып гоюпдым. Гөрсем, Гүлнарың өзүнден хат гелен экен! Дуран еримде ачып окамага башладым. Хаты өз адындан хемем оглумың адындан языпдыр. Саг-гургунлык, ишлер оңат, хемме зат гүлала-гүллүк, өз гөрүп гидишиң ялы. Хич зады гайгы этме. Ине, хатың мазмуны шейледи. Ери, мениң өз янымдан довул тапып, ховсала дүшүп йөршүми дийсене! Онсоң гижеки язан хатыма өзүм утандым. Жүбимден чыкардым-да, жыйрым-жыйрым эдип, зыңып ташладым. Шол гүнүң өзүнде хем йөнекейже, түйс йүрекден салам хаты язып жогап ибердим.

Догруданам, окувы тамамлап, өйүмизе гайдып геле-

нимде бар зат өңкүси ялыды. Йөне инди гыш дәлди-де язды. Түркменистанда язың нәме өмри бар? Эййәм гүллер ачылып-ачылып, иң соңкы гунчаларыны ачып йөрди. Эриклер ак чадыр болупды. Говачалар гүлләп отырды. Адамларың бары диен ялы томус эшигиндеди. Гүн барха гызярды. Адамлар өйлеринден чыкып, дашарда ятып башладылар. Мен инди Гүлнары диңе гүндизине дәл, узак гижесине-де гөрүп билйәрдим. Гүлнар дашарда, далбарың астында ятярды. Оглум инди хич кимден азарсыз, ислән вагты Гүлнарлара барып билйәрди. Өйүмиз билен ики аралыгы гатнап-гатнап ёл эдипди. Шол гүнлер менем, оглумам багтлыдык. Гүлнар хер вагт диен ялы гөзүмизиң алындады. Оны нәче ислесек гөрүп билйәрдик, нәче ислесек сөзлешип билйәрдик. Биз, түркменлер, йылың көп айыны дашарда ятып гечирйәс ахырын! Язымыз гысгарагам болса, томсумыз узын ахырын! Томус болса яңы башланыпды. Шол жәхтден-де арлы томус Гүлнары гөрүп, сөзлешип отурмага долы мүмкинчилигимиз барды. Биз шол вагт арамыза дивар дүшжегини, арамыза ал гиржегини нирден билели?

Ол гүнлер әхли адам Гүлнарың ышгына дүшен ялыды. Колхоза барсамам хәли-шинди: «Гүлнарың бригадасы», «Гүлнарың пагтасы», «Гүлнарың участогы» диен сөзлери эшидер дурардым. Телефонда райком билен гүрлешилсе-де, онуң ады тутулярды. Ёлбашчы эдаралардан гелен машынам Гүлнары тапман, онуң бригадасының говачаларына айланман гитмейәрди. Шейдип, шол өңки танаян гараягызжа гызымың шөхраты, шаны барха артып барярды!

* * *

Эшидер, болсаң, гардаш! Бир гүн ишден гелдим велин, эжем маңа: «Ичерде отурыберели» дийди. «Эжемиң бир гүррүңжиги-ә бар-ов» дийдим-де, ичерик гирдим. Гөрсем, этли-ганлы, гейнүвли даяв бир аял отырды. Онуң мениң билен гөрүшмек ислейәндигини аңдым-да, еңимиң ужуны тутуп, бир элими бердим. Ол ики элини узадып, эда билен гөрүшди.

— Аманлыкмы, жаным, саглыкмы?

— Саглыкдыр — дийдим.

— Саг-гургунжа гезип йөренмисиң. Ич-дашыңам гургунмыдыр?

— Гургунлык — дийдим.

— Саглык болса бор, жаным — дийди-де, ол аял чеп эли билен держирэп дуран, овадан маңлайыны сылып гойберди.

Онсоң бир салым хеммэмиз дымдык. Ол аялың аягында алажа йүпек жорабы барды. Ол жораплы-да болса, аягыны гөркезмэге утанып, деңиз ялы толкун атып дуран гөк йүпек көйнегиниң астында гизледи. Ол ере бакып, гашларыны сүзүп отырды. Кэте-кэте долмач йүзүне гелишмейэн кичижик гашлары ойнаклап гидйэрди. Эҗем сессиз, улы алада билен өңүмизе чай гоюп йөршүне илкинҗи болуп сөз ачды.

— Ныязгулы, сен бу гелени танярмың?

Мен танамаянлыгымы боюн алып йылгырдым. Онянча ол аял ара салым бермэн гүрледи.

— Ай, булар нэ билсин. Ол вагтлар Ныязгулы бизден хас кичиди ахырын.

— Я шейлемиди? — дийип, эҗем онуңкыны догры тапды. Онсоң оны маңа танатмага дурды.

— Булар өз агзыбир токгулларымыздан. Булар билен дул-дегшир гоңшы болуп көп отырыландыр.

— Вах, шоны дийсене! — дийип, ол аял гөзүни-гашыны язды. Бир гүррүң айтҗак болуп, ыкҗамланып отурды. Онуң бу айтҗак болян гүррүңи бизе ёкуш дегер өйдүп чекинйэн ялы, зордан агзыны гымылдатды.

— Хурма гөргүлем шейле болайдымы? Ызы ярасын, ятан ери ягты болсун, гөргүлиң. Нэтҗек, етсе гидибермели-дэ. Гара ер ялы затды, адам дагам дэлди.

— Хурма бизе эдибиленни эдендир-ле! Хол-ха, арамыздан согрулдыдаҗык өтэгитди. Гелинмиди о гелин! Ханы, инди оң ялы адам. Дашымы-ичими, бар задымы бир өзи долап отырды — дийип, эҗем зейренип агламҗырады.

— Ара алжыраңңылык дүшди-де, бизем бир вагтында гөрнүп билмедик. Ёлда-ызда душаянда-да эдил йитирип тапан ялыды. Гөргүли, чагасызлыкдан кэйинйэрди. Ыхласына гөрэ худай оңа оглам берипдир. Ери, инди шоңа гуванып йөрсе болмаярмы? Бу дөвлети, бу гүл ялы ичерини ташлап гидибермелими дийсене! Ныязгулы җан, бу затлар үчин гам чекип, йүзүңи ашак салмагын. Гам чекениң билен, гайгы эдениң билен өлен гайдып гелмез. Гайта, гөврүмиңи гиң тутуп, дурмушҗыгыңы тигирлеҗек болгун. Дост бардыр, душман бардыр. Көпи гынанса, бегенҗегем тапылар. Түвелеме, энтек сен гарры

дэл, зат дэл, сагат жаның бар. Он ики сынаң еринде. Гөвнүң сөенине өйленип билжек.

— Раст айдяң, Тувак җан, гайгы эдениң билен дүзелҗек зат бармы? Илчиликдир, гүл ялы-гүл ялы машгалалар кэндир-ле — дийип, эҗем ол аялың айданларына гошулды. Мен диңе шонда ол аялың адының Тувакдыгыны билип галдым. Тувак гүррүңиниң хөрпүни үйтгетди. Өлүм-йитимли гүррүңиң барыны дүйрлэп арка атан гөрнүшде маңа совал берди.

— Ныязгулы җан, шиндем шол бир кэрмидир?

— Хава. Шол колхоз билен гидилишип отурыландыр.

— Орунбасармысың?

— Хава, малдарчылык угурдан.

— Хей, үсти ачык машынлы дагы даш көче билен гүндогара гечип гидйэнмисиң? Арада сени машының үстүнде гөрен ялам болайдым велин, мен-э шоны сен эдендирин.

— Болса болляндыр. Ол ёлдан гаты кэн гечилйэндир — дийдим. Онянча ичерик Гүлнар гирди-де, йүзүни ашак салып гелшине Дурды җаны гоюп чыкып гитди. Тувак Гүлнары гөренде кеерҗеклэберди. Гөзүни-гашыны ойнаклатды. Эҗеме совал берди.

— Шол диййэнин-э дэлдир?

— Нэме ол? — дийип, эҗем дүшүнишмеди. Тувага голай эглип, гөзлерини гырпылдатды.

— Бир гүл дийиб-э адыны тутядың. Элим-аягым дийип тарыпыны етирйэрдиң.

— Вий, хушум гурсун! Мен аесыл нэме сораяркаң өйтдүм. Хава, хава. Эдил өзүдир. Гүлнардыр оң ады. Хернэ худайым онуң өмрүни узак этсин-дэ, алын-багты ачык болсун-да! Гүлнар җаның бизе эден ягшылыгыны адам этмез.

Эҗем Гүлнар хакында көп гүрлемесе говы гөрйэрдим. Хернэ Тувагам зат сорап дурмады. Эҗемем Гүлнар хакда гайдып агзыны ярмады.

Тувак бирден оглумы гуҗагына алды-да, багрына басып огшамага дурды. Сачындан, аркасындан сыпалады. Сөйди.

— Гаража гөзүне дөнейин, мележе сачыңдан айланайын... Хунжи ялҗак акҗа дишлерини бир гөрсеңизлэң. Хей, мунуң ялы чага болар-да говы гөрмезлерми? Бу бир дүнйэң гелшиги, бир обаның мыдары ахырын!

Дурды җан велин онуң гуҗагында дурасы гелмэн,

маңа дызаярды. Тувак оны гөтерип даш чыкды. Икияна
гездирди. Дурды жан онуң гездиренине, гөтеренине
бакман, сыпжак болуп дызаярды. Олар Гүлнарларын
тамына-да голай баранларында оглум гапа тарап элини
узадып аглаберди. Гүлнар окдурылып чыкды-да, Дурды
жаны Тувагың элинден алмак иследи. Тувак шонда
Гүлнара нәхили назар билен гараныны билемок, йөне
онуң:
— Ме, ал, дүнйәм, Гүлнар жан, ал, боюңа дөне-
йин! — дийип, гүрләни эдил айдым ялы болуп эшидилди.
Гүлнар оглумы гуҗагына алып, йүзүни галдырман, өй-
лерине гирди.
Тувак оглумы гөтерип йөркә, Дурды жаның сыпжак
болуп дызамасы барды велин, бир эммасы бар экен!..
Тувак ол гүн бизде ятып, эртеси ирден гайтды. Соң
бизе йыгы-йыгыдан гелмәге башлады. Ол эли бош гелме-
йәрди. Бир гезек оглума сары кишмишжик гетирип бер-
йәрди, бир гезек кишдежик гетирип берйәрди. Йөне ве-
лин асыл оглумың онуң билен мәши бишишмейәрди. Ол
ёгса Дурды жаның үстүнде өлүп-өчүп барярды. Хер зат
эдип оны өзүне өвренишдирҗек болярды. Оглумың бу
кесирлигине соңабака мениңем гахарым гелип ураарды.
Тувак бизиң билен башда гелен гүнүндәкисинденем гә-
дырлыды. Адымы екеже гезегем «жансыз» тутан гезе-
ги ёкды. Ол өзүни дийсең асыллы алып барярды. Мыда-
ма-да гейнүвлиди, ювнуп ардылгыды. Бир сапар мен
онуң оглум билен ала-яз болуп оюн эдишйәндиклерини
гөрдүм. Оглум жыкыр-жыкыр гүлйәрди. Мен буларың
бир-бири билен ахырын достлашандыкларына бегендим.
Олара менем гошулдым өтәгитдим. Бирден ойнумызың
соңы чына язды дуруберди. Тувак гөс-гөни йүзүме бак-
ды-да:
— Ныязгулы, инди саңа-да чак болды. Өйленжек бол-
саң өйлен! — дийди. Онуң йүзүне чиңерилип середен бо-
лара чемелим-дә, ол: — Хава, хава, мениң чыным —
дийди.
— Мениң-ә шинди онуң ялы хыялым ёк.
Мен муны бирнеме чекинибрәк айтдым. Тувак сүй-
шүп, эдил алкымыма дыкылайды.
— Сен маңа йөне хә дий-де, гулак ас. Бир аял бар
велин, шоны сыпдырма. Машгала дагам дәл. Онуң аслы
бир абрайлы ерден. Йөне, гөргүли, гара багт экен. Шу
гыш адамсы тарпа-тайын өләйди. Сен йөне шоны екеже

гезек гөрсеңем алып бер дийип ызыма дүшүп йөрмесең,
түф йүзүме дийәй. Оңа гөз гыздырянлар гаты кән. Сен
йөне чала гөвнүң бардыгыны дуйдурсаң боляр. Галаны-
ны өзүм оңарарын. Ол бир түкениксиз байлык, гат-гат
халысы, сыгры бар, ховлусы бар. Бир аңрыбаш эшиги-
ниң өзи үч чемедана сыганок.
Ол шол өвүп гидип отырды. Мен онуң соңкы айдан-
ларыны эшитмедим. Деррев Гүлнар ядыма дүшди. Ери,
муңа серет! Бу маңа зат хакында гүррүң берйәр. Зады
башыма япайынмы? Зат гурсун! Зат дәлми энчеме хак
сөйгүлериң, энчеме гөзел арзувларың, энчеме пәк йүрек-
лериң дүйбүне палта уруп, вагтындан ир солдурян. Сөй-
ги билен задың «алласы» бир деңми дийсене! Сөйги би-
лен зат бир-бирлерине ганым душман ахырын! Тас
Тувага: «Тур, оварра бол! Гөзүм гөрмесин!» дийип гы-
гырыпдым.
Вах, шонда шей дийип гыгырсам болмаярмы? Гыгырар-
мак хич-ле, ызына ит салып ковмалы экеним. Гыгырар-
дымам, ковардымам велин билмәндирин. Гөзүм баглы,
дилим тутук экени! Ол аял дәл-де, аждарха экени! Онуң
дерди мени өйлендирмек дәл экени. Ол асыл дашыма
тор гуруп йөрсе нәтжек. Гиже-гүндиз гөз дикип, гулту-
нып йөрен несибәми агзымдан какҗак болуп дуран пен-
жеси ганлы гыргы болса нәтжек? Сүйҗи-сүйҗи сөзләнем
боляды. Ол агзындан сүйжи сөз дәл, зәхер сачян экен.
Гелерди, гидерди. Хей, ондан эрбетлиге гарашҗакмы?
Осланам дәлсиңиз. Менем осламадым. Кейпим көк, жа-
ным саг ишледим йөрдүм. Онуңам шол гидиши-гидиш
болды.

* * *

Эшидер болсаң, гардаш! Йыл гураграк геленсоң, го-
юнлар ач галмаз ялы өри гөзлемәге гитдим. Даг этек-
лерини сырдым. Сарагтың себтинде, Гәверсиң дүзүнде,
Әневиң еңсесинде болдум. Онсоң чөле — чопанларын үс-
түне гитдим. Эйле болды-бейле болды, бәш-алты гүн
эгленип гелдим. Өе етип барярка, Гүлнарлар тарапдан
бир аял чыкып, йүзүни гараңка тутдурып хайдап баряр-
ды. Машының үстүнден оңлы аңшырып билмедим-ә ве-
лин, шол бизе гелип-гидйән аялдыр өйтдүм. Ол аялың
йүрегиниң гижеденем гарадыгыны билен болсам, деррев
машыны ызына долап, сөбүгине мүнмезмидим.

Ине, саңа герек болса! Гүлнар бизе гелмесини тапба кесди отурыберди. Эйгилик бол-а, бу нәмәниң аламатыка? Соңабака түп ыссыда-да дашарда ятман, өе гирип ятды. Середип отурсам, бу затларың хеммеси башымдан инҗек апы-тупаның илкинҗи бушлукчысы экен.

Гүлнар хер агшам бизе гелерди. Дашарда, чарпаяң үстүнде отурып, эҗем билен гүррүң эдишерди. Гөк чай сүзерди, Дурды җан билен оюн эдишип, җакгылдап гүлерди. Менем хезил эдинердим. Онуң дашындан гуванардым. Ол тә барып далбарың астындакы ерине гечип ятянча гөзүмден сыпдырмаздым. Ине, инди онданам махрум болдум. Бир гүн эҗемден:

— Гүлнар нәме гөрненок? — дийип сорадым.

— Мен-ә билмедим, өз-ә геленок — дийип, эҗемем тукат җогап гайтарды.

— Бир затдан өйкелән дагы болаймасын. Өзүнден сорап гөрдүңми?

— Сорадым. Ай, хич, бу гүнлер ишим башымдан агдык диййәр. Менем нәме диейин: «Бә, шейлеми?» дийдим. Элбетде, иши көпдир-дә. Ёгсам, Гүлнармы гелмеҗек?

Мен онсоң, дуруп билмедим-де, оглумы голтугыма алып, Гүлнарларың әпишгесиниң өңүнде эйләк-бейләк гезмелемәге дурдум. «Ханха, Гүлнарлар» дийип, оглум билен гүрлешип, Гүлнара эшитдирҗек болдум. Ардынҗырадым. Тей ахыр болмандан соң, әпишгелеринден ышыклап гөрдүм. Сес-де ёк, үйн-де. Гараңкы тамда задам сайгарып боланок. Палтам даша дегип, өе доланып гелдим. Бу болуп йөршүме эҗемем гаты бияҗалык болярды.

Шондан үч-дөрт гүн гечендeн соң, гиҗәниң бир махалы өйде чыра якып китап окап отыркам, Гүлнарың өзи геләйди. Бегенҗимден тас гыгырыпдым. Йүрегим гобсуның, агзыма гелди. Ол шейле бир безенипдир велин, ша гызларына гайра дур диййәрди. Сачлары алтын сувуна ювлан ялы ловурдаярды. Йүзүнде велин эйгилик аламаты ёкды. Газаплыды. Гашлары чытыкды. Реңки дув-акды. Қән аглан болара чемели, габаклары юмрук ялы болуп чишипдир, йүзлери елҗирәпдир. Додаклары гара әртди. Өзем саңңыл-саңңыл эдйәрди. Ол маңа эдил әзрайыл ялы серетди. Бирден элини ёкарык гөтерди велин, ак саплы пычак ловурдап гитди. Мен оны ал-арвах какандыр, дәлирәндир өйтдүм. Хәзирин өзүнде пычагыны бир еримден санҗар дийип, гарашып отырдым. Ол пычагыны столуң үстүне оклап гойберди-де, ювашҗа йөрәп яныма гелди. Гөзлеринден болса бады-баран яш акярды. Өңүмде дызына чөкди. Ики элини якасына етирип, көйнегиниң багҗыгыны үзди. Ап-ак дөшүни ачды-да, ювашҗа гүрләп: «Хан-ха, пычак, ур!» дийди. Мен онуң ики чигнинден тутдум-да, ериндеи турузҗак болдум. Элиме шейле бир газап билен урды велиң, агырысы барып йүрегиме етди. Ол ене өнки отурышыны этди-де: «Ур ахырын!» дийди. Мен бар сесими эдип: «Гүлнар!» дийип гыгырдым. Гүлнар гайта менден бетер гыгырды. «Өлдүр, өлдүрмесең бигайратсың!» Бир сөй билен дәлиханадан бошан зыр дәлем бейле болмаз! Гүлнарың бу перишан халына дөз гетирип билмән, менинем гөзүмден гызгын яшлар пайрап башлады. Ол дәли-де болса гөзяшымы сайгаран болара чемели.

— Эзизим — дийди. Дөшүни шол ики эли билен ачып дуршуна бойнуны буруп ялбармага башлады. — Дүнйәде еке сен бардың, еке сен! Мен сесиңе зардым. Чынар боюңа, акыл-хушуңа гурбандым. Мен сениң сөзүңе ашыкдым. Сениң мертлигиң, гүйч-кувватың, чекен хорлукларың өңүнде баш эгйәрдим. Җанымдан эзиз гөрйәрдим. Ери, мен саңа нәме ямаплык этдим? Сең хызматында җанымы пидаладым. Өзүми дине сенинкимикәм дийййәдим. Дүнйәде бир сен гөзүме гөрүнйәрдиң. Шу гөрүп дуран сачларыны сең угруңда сүбсе эдинип уланҗакдым. Сен мени алмасаңам, дидарыңы гөрсем разыдым. Хич ерик бутнаман, хызматында гарраҗакдым. Ичими якдың. Багрымдан тыг санчдың. Ыхласым тутсун, башга нәме диейин?! Ненең дилиң барды, ненең утанмадың? Сен бир эҗизе ганым, даш багыр залым экениң! Мен хер етениң бойнуна товсуп йөрен дәлдирин. Мениңем намысым бар, арым бар. Инди сен, гайратлы йигит болсаң, мени өлдүрерсиң. Мен гарашян!..

Гүлнар якасыны хас гиң ачып гарашды. Мен чөкүме дүшдүм-де, ики элим билен онуң алын сачларыны сыпаламага дурдум.

— Чекил, бигайрат! — дийди-де, Гүлнар тарса ериндeн туруп, күпүрсәп чыкып гитди. Бир серетсем, мен хенизем агзымы ачып, ики элими өңе узадып, дызыма чөкүп отырдым. Йүрегим ярылан ялы болуп, ызындан ылгадым. Гүлнар эййәм өйлерине гирип, гапыларыны япан экен. Гапыны какманымам гобы болупдыр. Дел

адамларың хүмүрдилерини, үсгүлевүк сесини эшитдим. Гөрүнмән, эпишгәниң голайына бардым. Эпишгәниң бир тайы ачыкды. Эпишгәниң ачык тайы өвүсйән гызгын шемала чалаҗа ыранып, җыгылдап сес эдйәрди. Эпишгеден келләми гөркезәйдигим гөржекдилер. Онсоң бутнаман, ичерик диң салып сөмелип дурдум. Аз салымдан хүмүрди ятышды. Кимдир-де бири хор чекмәге башлады. Хоруң арасы билен бири пыңкырып гүлен ялы болды. Гүлнарың сесиди. Гүлме нирәң гүррүңи. Хоркулдап аглаярды. Йүрегим гыйым-гыйым болды. Эмма алаҗың нәме? Шол аглап ятырды. Ёк, ол агланокды, мен аглаярдым. Бүтин даш-төверегим, бу гиҗәниң бирвагты асманда патрашып дуран миллион-миллион йылдызлар аглаярды. Бу эпишгәниң өңүнде озалам бир гиҗе дурупдым. Шол гезегем йылдызлар ал-асманда патрашып дурды. Йөне ол вагтлар гышды. Ерде гар барды. Совук шемал йүзүңи ялап гечйәрди. Ол вагт Гүлнар агланокды-да, айдым айдярды. Шол гезегем онуң өзүни гөрмән, диңе сесини эшидипдим. Ине, бу гезегем онуң өзүни гөрүп билмедим. Мен бу ерде эп-эсли дурдум. Эмма Гүлнарың халкы болуп гидишинден соң, хенизем өзүме гелип билмейәрдим. Бирден, эртир ене-де гүнүң ловурдап догҗакдыгы ядыма дүшди-де, азаҗык гөвнүм арам тапды. Гүлнар эртир хөкман ише чыкар. Менем шонда душушарын. Шонда ичимизи дөкүшерис, бар зада дүшүнишерис диен нетиҗә гелдим...

* *
*

Эшидер болсаң, гардаш! Өе гелип, сабырсызлык билен даңың атарына гарашдым. Эмма харам укы адамыны мыдама гапыллыкда басяр. Эдилҗек даңың өң янында столумың башында уклап галыпдырын.

Чиркин сесе тисгинип ояндым. Оглум экен! Эҗем оны гөтерип, өз тамына салды. Оглум улы или билен аглап, эҗемиң гуҗагында элден-аякдан чыкып барярды. Ылгап янына бардым.

— Оңа нәме болды?

— Гүлнар гитди дийип аглаяр. Зордан элинден алдым.

— Гүлнар? Ол нирә гитди?

— Хан-ха, гөрүп дурсуң-а! Оны бу гүн чыкарярлар. Дуршума от алаяндырын өйтдүм. Җан ховлума ылгап даш чыкдым. Эдил мениң чыкарыма гарашып дуран ялы, ики саны меле машын Гүлнарларың ишигинден чалаҗа йөрәп уграды. Мен ол ере етйәнчәм, олар эййәм улы көче билен ел ялы юмлугып барярдылар. Ызларындан середип галдым. Гөргүли Гүлнар! Тозанам чыкмады. Олар гөзден йитенсоңам ызларындан середип дурдум. Ай, онсоңам середенимде нәме, серетмәнимде. Дуранымда нәме, дурманымда. Йүрегим согрулып гиденден соңам, онуң пархы бормы? Хәли, өйден чыкып машының ызындан ылганымда, йүрегим агзымдан чыкып, машының ичи билен гидипди ахырын! Ине, бу тама Гүлнарларың өйи диерлер. Ичиниң базары совланындан соң, чоларып ятан мейдандан нәме тапавуды бар. Хан-а, гүн эййәм гушлук болупдыр. Хер нәче ховур сачса-да, оңа йүрегими чойма аладам ёк. Хәли гүн яшар, гараңкы дүшер. Яшса яшыпдыр-да, догса догупдыр-да, мениң үчин пархы нәме?

Иймедимем, ичмедимем, ишиме гитдим. Нәхили баранымам билемок. Башлыгың янына барып: «Гүлнар!» диеними билйән. Башлык зөвве еринден туруп янымагелди.

— Өлдүми? — дийип сорады. (Башлык маңа бейле сорагы бермесе-де бермезди, мениң йүзүм эдил ясдан гайдып гелениң йүзи ялы болара чемели-дә.)

— Өленок. Әре чыкды. («Әре чыкды». Бу мениң бүтин өмрүмде Гүлнарың адресине айдан ялңыз гөдек сөзүмди.)

— Шей дийсен-ай! Йүрегимизем ярдың! — дийди-де, башлык улы дертден сабан ялы, ерине гечип, аркайын отурды. Ол агыр оя батып, гөзүни бир нокада дикип отурышына келлесини яйкады.

— Бизиң, гөрйән велин, хич затдан хабарымыз ёг-ов! Бизе нәме, адамлар ишлесе боляр. Биз диңе шоны билйәс. Ким ишлейән болса, ким җан эдип зәхмет чекйән болса, хакыкы арзувам, пәк дуйгам, яшайша болан чәксиз сөйгем шоларда боляр, шоларда... Арзувы, дуйгыны, сөйгини дөредйәнем шоларың өзи. Онсоң, Ныязгулы, дурмушың шу меселесинде гаты әгә болмалы. Эшидйәрмиң, гаты әгә болмалы. Шинди гөрсең, шейле бир есер сагат уссалары бардыр, сагадың сесине гулак салдыгы, онуң нирсиниң кемдигини деррев билип дурандыр. Бейле дийдигим, адамам сагат ялыдыр дийдигим дәл. Адам дуйгуларындан чылшырымлы зат бармы нәме? Биз —

коммунистлерем шол сагат уссасы ялы, адамларың әхли дуйгуларына белет болмалы. Оңа оңлы гөзүңи етирип билмесең, микроскобың астына салып улалдып гөрмели. Өвренмели. Онсоң деррев нетиҗә гелмели. Ине, Гүлнары алып гөрели. Колхозда яшларың арасында шонуң билен деңәре адам тапармың? Тапмарсың. Ол ишинин угрунда өлүп-өчүп бараяр. Ол шу колхозың иши үчин, өз бригадасы үчин дөрәен ялы. Биз оңа гуваняс, сылаяс. Әхли затда голдаяс. А, онуң дуйгусы?.. Ол кими сөйүпдир, баран адамсы ким? Асла дурмуша чыкмагына нәме себәп болупдыр? Ине, оны велин икимиз билемзок.

Башлыгың бу айданлары мени кем-кемден өзүме гетирди. Ол җаныгып гүрлейәрди. Ол гүрләп дурка, ики гезек дагы еринден турды. Мен велин языклы чагаҗык ялы бутнаман, йүзүми ашак салып отырдым. Башлык сөзүни кесениңден соңам онуң соңкы айдан сөзлери гулагымда гайталанып дурды: «А, онуң дуйгусы? Ол кими сөйүпдир, баран адамсы ким? Асла дурмуша чыкмагына нәме себәп болупдыр?» Бу сөзлер магнитофон лентасына язылан ялы, асыл бейнимиң ичинден айрылмаярды. Гайталанды дурды, гайталанды дурды. Тарса еримден турдум. «Мен барыны билйәрин. Онуң дуйгусынам билйәрдим. Дурмуша чыкмагына-да мен себәп болдум. Мен оны сөййәдим!» дийип гыгырыбересим гелди. Онянча башлыгың гепләни оңат болайды.

— Хай диймәнем йыгым башланҗак! Тфу, ичигар галмыш!.. — Ол шей дийди-де, еринден туруп, чалт-чалт йөрәп, икибака гезмеледи. Әпишгәниң өңүне барып, дашарык серетди. Эп-эсли середип дурды. Мен онуң өз-өзи билен гүрлешйән ялы ювашҗа айдан сөзлерини эшитдим.

— Ёк. Ол бейтмез. Гүлнар дурмуша чыкдым дийип ишини ташламаз. Ол хөкман гайдып гелер.

Бирденем маңа тарап өврүлди-де:

— Ханы, бәш-алты гүн гарашалы — дийди.

Мен гайта Гүлнар гиденинден соңкы үч-дөрт гүнүми ганымат гечирен экеним. Башлык: «Ханы, бәш-алты гүн гарашалы» дийип айданындан соң, бәшиленҗи гүнде, аңры гитсе алтыланҗы гүнде Гүлнар гүррүңсиз гелер өйдйәрдим. Бәшиленҗи гүнем, алтыланҗы гүнем гелмеди велин, тәзеден ховул алып башладым. Елдиргән ялы көчелерде, дүзлерде ыкдым йөрдүм. Гүлнар маңа гөрүнмән, букулып ятандыр өйдүп, говача мейданларына айландым. Гөвнүме болмаса, атызың ол четинден келлесини галдырайҗак ялыды. Хан-ха, мейдан дүшелгесем гөрнүп дур. Гүлнар пагта гурадылян мейданчаң хаятҗыгына чыкып, даш-төверегине середер. Бирденем маңа гөзи дүшүп: «Сен нәме ол ерде ялтаклап дурсуң! Мен гелдим ахыры. Мен бәрде!» дийип гыгырар өйтдүм. Худай берсин Гүлнары! Колхозчыларам онуң йитирим боландыгына гахарлары гелйән ялы, бир хили тукат гөрүнйәрдилер. Олар менден Гүлнар хакында сорар өйдйәрдим. «Сең хеммесини билйән! Ханы, бригадиримизи нәтдиң? Җогап бер!» дийип, якамдан тутайҗак ялыдылар. Гең зат. Хич ким менден зат сорамады. Эгер бармысыңам диеноклар. Хер ким өз иши билен гайда-гаймалашык. Өйүмизе доланып гелсемем, ене җаныма җай тапмаярдым. Далбарың астына, Гүлнарың ятян ерине гөзүм дүшүп бир янян, әпишгелерине гарап ики янян. Оглумдыр эҗеми гөрүп болса үч янян.

Шол агшам бирден гүпбе бир зат ядыма дүшди-де, магазине тарап елк ясайдым. Шол ерде Гүлнарың какасы сакчылык эдйәрди. Ине, шол барыны илик-дүвме айдып берер диен нетиҗә гелдим.

* *
*

Эшидер болсаң, гардаш! Гүлнарың какасы ховлының ичинде, гапың агзында чилим күкеден болуп отуран экен. Онуң голайҗагына барып, үстүне абанып дуршума:

— Эссалавмалейким, гоңшы! — дийдим.

— Валейким эссалам, телиң! — дийип, гаты гадырлы гаршылады. Гапдалындакы хүмер болуп үйшүп дуран бош ящиклериң бирини гетирип дүңдерип гойды-да:

— Отур бакалы, гоңшы! — дийди.

Отурдым. Ол маңа чилим узатды. Чекмейәнем болсам, бирини алып отладым. Үч-дөрт гезек сордум велин, хырра башым айланды. Соң оны ере ташлап, эдил кастым бар ялы, әдикли аягым билен мынҗыратдым.

— Ай, шу ичигар, чилимиң нәме пейдасы барка? Эдилҗек зәхер ялы, эййәм башымы айлады.

Гүлнарың какасы мениң мынҗырадан чилимиме середип отурышына чалаҗа йылгырды. Бу онуң маңа: «Сен чилимкеш дәл экениң!» дийдигиди.

— Хеем пейдасы бормы? Биз-ә халыс чилиме йүрегң-

ден соң, бирине өйленен болдум. Шо-да мени нешекеш эден! Ягысы Гүлнар жан болды. Ёгсам, юмрук ялы чагада нәме гүнә болсун? Ол вагтлар болайса он-он бир яшларындады. Гүлнар маңа «эй» дийди, «бей» дийди дийип, отурсам-турсам гулагымы газады дурды. Бирине ынанмасаң бирине ынаныляр, хов! Хакыт шол гепи билен гөргүлини бир гезек өлдир ялы енчдимем. Ёгсам: «Кака жан, сен муны танаңок. Бу говы адам дәл» дийип өзеленмеси барды-ла. Эжелигиниң гепи үчин ураныма Гүлнар менден шейле бир гаты гөрди велин, сен йөне гояй. Мен-ә гахарына ярылып өләермикән өйтдүм. Йүреги башга болса болмаз экен. Ол аял бир гүн өйүң гөзе ярарлы гошуны гөтерип, туруп өтәгидипдир. Аялы айрылды диен ат, аялы өлди диен хабардан ёкуш дегжек экен. Телим гүнләп өйүмизден даш ишиге чыкып билмән отурдым. Келләме саңсар дашы деген ялы гитжек угрумы, баржак ёлумы сайгармадым. Ине, шонда шол дейюса агыз урдум. Тегелек үч йыл чекдим. Өйүмизде товуга йүкләре гош галмады. Бир гезек азарлап, тас өлүпдим. Диләре гапым, сатара зат ёкды, чыдаман аглабердим. Шонда дадыма Гүлнар етишәйди. Онда эжесинден галан гызылдан гүляка барды. Мен оны дүнйәң пулуны харчлап, йөрите ясадыпдым. «Кака жан, сен эжизләпсиң. Ме, шуны сатынай!» дийди-де, гүлякасыны өнүме оклады. Башда бир бегенәйжегем болдум. Соң бирден ятан еримден дик отурайдым. «Ёк, ёк» дийдим. «Өлсемем муны эдип билмен. Сениң якаңдакы зады гопарып, тиръеге чалшанымдан, говусы, өлейин!» дийдим. Гүлякацы өзүне узатдым. Бир сагат гечип-гечмәнкә, Гүлнар доланып гелди-де, өңүме бир пенже пул оклады. Пулы гарбап алдым. Еримден туруп, өйден чыкдымам велин, гүпбе бир зат ядыма дүшүп, ызыма доландым. Гүлнарың букжаҗыгыны барлап гөрсем, гүлякасы еринде ёкды. Өзүми лампа ере гойберәйдим. Шол пулы совмадымам, эллемедимем. Менем чекмәним билен өләймедим. Ювашювашдан адам болуп өтәгитдим. Сен Гүлнар жаны сатып пул аландыр өйдйәң, мен онуң гүлякасының пулунам алмандым, Шол сапар пулуны алып тиръек чекмәним билен хич зат болманды. Гайта, тиръегими гоймага себәп болды. Ине, онсоң гоңшы, мениң яңкы Гүлнар жаны сатып пулуны иенимден, өз этими өзүм иерин диениме пугта ынаңайгын!..

Соң ол екеже агзам гүрлемеди. Менем гүрлемедим.

Эп-эсли салым дымшып отурдык. Ол ене-де чилим отланды. Шонда мен еримден турдум-да, онуң билен хошлашдым. Янындан туруп гайданымда оңа түйс йүрегимден ынанып гайтдым.

* *
*

Эшидер болсаң, гардаш! Шол гиже бирхили ынжалыклы ятдым. Оңат дүйшем гөрүпдирин. Эртеси оянанымда-да бирхили еңил гопдум. Шол гүн асыл хова-да ол диен ыссы болмады. Гөвнүме болмаса, шу гүн Гүлнар геләйжек ялы болды дурды. Зол-зол ёла середйән. Асыл өе гиресим геленок. Көчеден бири гечәйдиги шолдур өйдүп, бойнумы сүйндүрйән. Олам башга болуп чыкяр. Шу гүн асыл гүлкүсем гулагыма гелди дурды. Гөзүми юмдугым янымa гелйәдежик отурыберйәр. Шол өңки йылгырышы, шол өңки гөзлери, шол өңки шар гара сачлары... Середйән, гүрлешип хезиллер эдинйән. Гөзүми ачянам велин, худай берсин Гүлнары.

Көчә чыкып, ёла гарап дуркам, дызыма бириниң юмшажык эли дегди. Оглум экени. Элинден тутдум. Олам мениң середип дуран тарапыма элини узадып, бир затлар дийди велин дүшүнмедим. Ол маңа Гүлнар шейләк гитди дийип айдян болаймасын? Мүмкин. Оглум Гүлнарың гиденини гөрүпди ахырын. Оглумың элинден тутдым-да, көче билен, Гүлнарың гиден угруна тарап йөрәбердим. Көче эп-эсли өң янымыздан саг тарапа өврүлип гидйәрди. Шол өврүме барайдыгым узакдан Гүлнар гөрнер өйтдүм. Оглум шужагаз аралыга ченли-де мазалы ядады. Ики элини узадып: «Хопба» дийди. Гөтердим. Өврүме етип, ене ёла серетдик. Гүлнар гара бермеди. Оглум ене гидели дийип, өңе тарап элини узатды. Шол ики аралыкда ики саны машын гүрләп гечип гитди. Үстүнде Гүлнары гөрәйжек ялы, бойнумы узадып галдым. Ене-де йөрәбердик. Хол, гөрүнйән тут агаҗының габадына етсек гөрнер. Етдик. Гөрүнмеди. Әхли хөвесим ятды дуруберди. Гөрйән велин, Гүлнар гара берер ялы дәл. Ызыма бакдым. Бай-ба! Эп-эсли йөрәен болсак нәтжек. Оба чала гөрүнйәр. Не өңе гидип билйәс, не ыза. Икимизем дурус. Шу ерде фронт ядыма дүшди. Ики тарапыңам габалып, не өңе, не ыза гитмәге мүмкинчилик болман, чыкара угур галмадык вагтында адама он эссе гүйч гелйәр. Хер зат этмели велин, габавдан бөвсүп чык-

-ятан ювха болса нәтҗек. Ол сизе гатнан болуп, гөзи менде болса нәтҗек. Осмакладан болуп, мен хакда эҗеңден сорап йөрен болса нәтҗек. Ол онсоң бизе гатнап уграды. Мен оны периштедир өйтдүм. Гүлүм-ялым эдип, ичимден-багрымдан гечип барярды. Мен оны өзүме эҗе тутундым. Хер сөзүни дога гапладым. Ол сени шейлебир гүрледйәди велин, хий гояй! Ол сени хер хили сыпатда эдип гөркезйәрди. Мени сенден шейле бир элхедер алдырды, шейле бир үркүзди велин, соңабака сен гөзүме мөй, ичян болуп гөрүндиң. Хей, ёгсам, сен онуң янында: «Гүлнар мениң бойнума бөкүп дур. Месиргән байталам бейле болмаз» дийип айдармың? Хей, ёгсам, сен ол аялың аягына йыкылып: «Сен маңа гелэй!» дийип, гиже-гүндиз ялбарып йөренмисиң. Ине, онуң иң бәркиҗе диййдирйән зады! Ынанмаз ялы екеҗе дагам ер гоймады. Алдандым, алдандым! Соң билип галдым! «Сув сеңрикден агансоң, пушайманың не пейда». Ери, өлейинми-йитейинми, шол залым хелей инди мениң гайын энем болды отурыберди. Ол маңа шол ерден машынлыҗа ишиңе гатнар дурарсыңам диен боляр-а! Гатнарсың авың сапыны! Ол мени гетирип, дузага салды. Дашыма тор айлады. Түйс, бүрә гахар эдип, көйнегини отланлары мен болдум. Вах, мен ол огланам дириҗе якан болсам нәтҗек.

— Ол нәхили якдың — диенимиi дуйман галдым. Гүлнар бири эшидәймесин диен гөрнүшде даш-төверегине серетди. Онсоң маңа тарап бойнуны сүйндүрди-де, ювашҗа дүшүндирмәге башлады.

— Бир-ики гүнлүкде, җүбүсинден бир зат гөзләп, документлерини чыкарды велин, арасындан бир суратҗык гайып ере дүшди. Ол онуң гачаныны гөрмеди. Менем билгешлейин айтмадым. Даш чыкдам велин сураты элиме алып гөрдүм. Эдил хүйр-перилерденем овадан гыз-да! Бир овадан гөзлери бар велин, хошуңа гелсин! Деррев суратың аркасына язылан хаты окадым. «Эзизим! Нуры җан! Өлсем ериңкидирин, ёгсам сениңкидирин» дийип языпдыр. Ол агшам өе доланып гелен дессине: «Ери, муның нәме?» дийип, сураты гөркездим. Йүзи үч ювлан ак эсгә дөнәйди. Өзүни лампа ашак гойбериберди. Шол гиже бир ах чекди велин, өзүмиң рехимим гелди. Хава, эҗеси велин, гайтам, шейле овадан гызы алдыртман, оглума сени алып берендирин дийип, маңа миннет эдйәр.

Мениң Гүлнара шейле бир рехимим гелди, хий, сен

гояй! Мен онуң хәзирки агыр халыны узак гөрүп дурмага гурбатым чатмады. Гөзүми юмдум, улудан демими алдым-да, маңлайымы тутдум.

Өзүме гелип, гөзүми ачдым. Өйүң ичи думанлач гөрүнди. Илки Гүлнарың адамсыны гөрдүм. Соң эдил янымдаҗык отуран оглумы гөрдүм. Иң соңунда ол бөврде йүзүни ере берип аглап ятан Гүлнары гөрдүм. Эллерими гымылдадып, ысгын-мырадымы барладым. Ганымат. Келләмиң ашагына яссык гоян экенлер. Турмага хыялландым. Зордан тирсегиме галдым. Шонда мен Гүлнарың адамсының дуршуна саңңылдап дурандыгыны аңладым. Элинде ичи сувлы кружка барды. Агзыма сув дамдыран болара чемели-дә. Ол ховсалалы гүрледи.

— Тасдан-а ганыңыза галан экеним! Мен сизиң яралыдыгыңызы билмәндирин. Гаты ховплы яраңыз бар экен! Гүлнар айдансоң билип галдым.

Мен сесими чыкармадым. Онуң сеси гулагыма бир хили өлүгси, гүйчли тупаның ичинден гелйән ялы болуп эшидилйәрди.

— Гүлнар билен сизиң нәхили танышлыгыңыз бар? Сесими чыкармадым.

— Оны сен ниреден танаяң?

Сесими чыкармадым.

— Сең бу ерик нәме үчин гелдиң?

Сесими чыкармадым. Ол бу гезек Гүлнара тарап өврүлди-де:

— Бу ким? — дийип гыгырды. Гүлнар диңе хоркулдап агламак билен җогап берди. Гүлнарың адамсы соргыны ене гайталады.

— Эшидйәрмиң, сенден соралярi!

— Онуң кимдигине эҗең белетдир...

Гүлнарың бу җогабына өзүмем бир хили болдум. Эмма онуң бу җогабы адамсына хас бетеррәк тәсир эден болара чемели, йүзи боз-яз болды. Бир гызарды, бир агарды. Диере сөз тапман, йүзүни ашак салды. Улы бир пикире батды. Мегерем, Гүлнарың муны нә себәбе диендигиниң магадына етеси гелендир. Мегерем, оны бу вагт Гүлнардан сорап билип билмеҗегине гөзи етендир. Эҗесинден сорап билейин дийсе-де, бу төверекде эҗеси гөрүнмейәрди. Ёгса-да, мунуң ялы ерде о тетелли аялың гөрүнҗек гүманы бармы? Мен оңа шейле дийдим:

— Мен бу ерик эрбет максат билен-ә гелмәндим...

Ол ялт эдип маңа серетди. Шонда онуң өсгүн меле сачлары чыгҗарып дуран ап-ак маңлайының үстүне дөкүлишип гитди. Йити гөзлери ялпылдады. Бир зат диер өйтдүм. Хич зат диймеди. Мен еримден турдум. Оглумың элинден тутдум-да, гапа йөнелдим. Өврүлип ызыма бакдым.

— Багышла, иним! Мен сизе сәхелче-де пәсгел бермек ислемәндим. Бидерек ере гыздың. Мен-ә сизиң диңе сүйҗи гүнүңизе шәрик — диййдим. Дашкы ишиге чыканымда Гүлнарың улы ил билен аглаян сесини эшитдим. Йүрегим гыйым-гыйым болды. Йөне эшитмезлиге салайдым.

* *
*

Эшидер болсаң, гардаш! Сөвешде еңлен солдат ялы, йүзүми саллап өйүмизе гайтдым. Ёла дүшүп, оглумы элиме алдым. Халыма гынанян ялы, оглум икм эли билен бойнумдан гуҗаклап гелйәрди. Даш көчә етмәнкәм чыралар янды. О-хо-хов! Оглумың гадырыны шу ерде билендирин. Шол дагы болмадык болса нәхили болардыка? Оглум голтугымда йүрегими йыладыпҗык барярды. Нокгы-нокгы эдип гүр берйәрди. Ол гөвнүме теселли берйәрди. Мен еке дәлдим, оглум барды! Оглумам еке дәлди. Мен бардым. Шунуң ялы гөвнүм гөтерилйәберенде Гүлнар ядыма дүшәййәр. Ол ер багыртлап, аглап галды ахырын! Онуң кими бар? Адамсы бар. Какасы бар. Гайын энеси бар. Онда нәме ер багыртлап аглап ятыр. Ненең агламасын? Ненең ер багыртламасын! Онуң хич кими галмады. Онуң бар мыдары оглум икимизди. Ине, икимизем-ә оны гоюп, гайдып барярс. Гөргүли Гүлнар! Хенизем аглап ятырмыка? Адамсы, яңкы яш йигит оңа хөре-көше этмейәрмикә? Гүлнарың маңлайыны дызының үстүнде гоюп, аркасындан, сачындан сыпаламаярмыка? Я-да йүзүни ашак салып, ол нерессе-де сессиз гөзүнден дөкүп отырмыка? Я-да мен чыкан дессиме гайын энеси гелип, бир элини бықынына гоюп, инчели-эгынлы сеси билен үстүне чөвҗәп дурмука? «Нәме, мениң ясыма гелдиңми? Еке дикрарымы гайгыдан игледип өлдүрҗек боляңмы? Билип гой, гырнак, асылып өләйсеңем башга алнындан диреҗек гапы тапмарсың. Хер яна ятсаңам, ол-а әриндир, менем гайын энендирин!» диййәрмикә? Гараз, Гүлнарың бу вагт нә ягдайдадыгыны билә ймек кынды. Нәмә ёрсаң ёруп отурмалыды.

Эртир: «Гүлнарлара гитдим» диййп айтсам, башлык нәме диер? Ол: «Гүлнар хачан ише чыкяр» диййп сорамазмы? Ери, мен нәме җогап береркәм? Ол меселеде Гүлнардан хабар сорамага-да мүмкинчилигим болмады ахырын! Гүлнар, Гүлнар! Өзүңем, менем кын ягдайлара салдың-да!

Мен өе пыядалап бараным кем болмады. Мунуң ялы ягдайда бир ерде отурандан йөрән еңил дүшйәр.

Оглум ярпы ёла етмән уклады. Эҗеси өленден соң, онуң бар тутарыгы Гүлнарды. Ол шоңа деррев имрянди өтәгитди. Гүлнар элине алдыгы оглумың гечиси яйрарды. Догумланыберерди. Бирденкә җакгылдап гүлерди, бирденем өйкелән болуп торсарыларды. Нәзини артдырарды, айнан боларды. Муңа Гүлнарың гахары гелермикән өйтсең, гайтам, хезил эдинерди. Ондан өзүне леззет аларды. Чага халкының хәсиетини өзүңиз билйәрсиңиз. Ким йүз берсе шонлук ахырын! Буларың бир-бирини шейле оңат гөрйәндиклерине эҗем икимиз бегенип, ики болуп билмездик. Оглум инди ким билен оюн эдишеркә? Оглум Гүлнары гөреси гелсе, олара тарап юмлугы берерди. Оны инди гөреси гелсе нәме ишләркә? Гүлнар ондан мазалы арасыны ачды ахырын! Бар алада ене-де эҗемиң башына дүшди. Ханы, инди онда өңки гуҗур? Гөргүли, тә өлинчә бизиң угрумызда серменип гечмели болды. Шу вагтам бизи алада эдинип, хер бир аяк сесине бизмикән өйдүп, диңширгәп отурандыр. Биз тә мазалы даңы атырман бармасагам укламаз. Шол бизиң саглыгымызы диләп әхли өвлүйәлери, худайы чагырып, гөзүни йылпылдадып ятандыр. Бәрден барарсыңам велин, хезиллер эдинер. Тарса дик отурар. «Не бейле эглендиңиз?» диер. Кемини-кәсиңи сорар. Диңе ериңе гечип ятарсың велин, шонда онуң җаны арам тапар. Диңе шондан соң аягыны узадып, аркайын уклар.

Ине, шу затлар хакында ойлана-ойлана гөзүмиң өңи үмезләберди. Келләми яйкап, хырчымы дишледим. Өз-өзүми йигрендим. Ёгсам, аягымы сүйрәп, онуң янына-да бардым. Душушдым. Гөргүли, мени гөрүп, әхли арзы-халыны беян этди. Иң соңунда-да оңа екеҗе агзам сөз гатман гайтдым. Гүлнар аглап отырка: «Саг бол, биз-ә гитдик» диййп бир айтсам болмаярмы? Эдил агзыма сув алан ялы, йүзүми саллап чыкып гайдыпдырын! Я-да шу гозгаман гечен ярам әхли гүйч-кувватымы алайдымыка? Тас ызыма доланыпдым. «Гел, барайын-да, харам Тува-

гың якасындан тутайын. Иле гөз эдип, богуп өлдүрейин» дийип пикир этдим.

Хава, Тувагы өлдүрениң кеcевиси гөгәр! Ол Гүлнар икимизиң арамызы бозды. Ол шейдип, Гүлнара-да, маңа-да каст этди. Инди не Гүлнар гүлер, не-де мен. Ол хут өз оглуна-да каст этди. Гүлнарың йүрегиниң башга ердедигини гөрүп дурка, оңа бу дурмушың нәме леззети бар. Ёк. Ол өз оглуна дәл, мениң оглума каст этди. Оглумың Гүлнарың, Гүлнарың оглумың үстүнде өлүп ятанлыкларыны өзүңиз гөрдүңиз ахырын!

Шу ой-пикирден соң гөзүме ган инендигини билип дурун! Ери, өлжекми, йитжекми? Мен, Гүлнар, онуң адамсы — үч болуп, бир Тувага алданышымызы дийсене! Гүлнар колхозың бригадири, хатлы-соватлы гыз, онуң адамсам-а институтларың биринде окап йөрен болара чемели. Менем-ә мен. Инди хеммәмиз, хич ерде ишлемән, ол өйден-ол өе, ол обадан-ол оба ыгып, геп гөзләп йөрен хатсыз-соватсыз бир аяла алданаймалымы? Вах, онуң йүреги гурсун, йүреги! Бизиң йүрегимизде зат ёк. Онуң йүреги велин көмүрденем гара. Ине, бизиң алданан еримиз! Ери, инди бу ягдайдан чыкманың алажы болмазмыка?

* * *

Эшидер болсаң, гардаш! Гүлнара болан әхли умытжыгымы йитирип, өйүмизе тарап мытдылдап гелйәрдим. Ахырын өйүмизе голайлашдым. Даш-төверек чолалыкды. Узагракдан итиң үйрйән сеслери эшидилйәрди. Голайжак бир ерде хораз гыгырды. «Бе, эййәм яры гиже болайдымыка?» дийип, ичими геплетдим. Болса болуп йөрендир. Гүлнарың янындан барлып, хачанкы чыкылып гайдылышы. Өйүмизе голайландыгымызы аңланялы оглумам оянды. Мени танажак болуп, йүзүме чинерилип бакды. Даш-төверегине ялтаклады. «Оянайдыңмы? Ай, инди, өйүмизе-де гелдик, оглум» дийдим. Оглум: «Ха-на!» дийип, Ая элини узатды. «Ай жәчжеми?» дийдим. Оны саг элимден чеп элиме гөтердим. Түвелеме, аграмына элим гуршуп гиден экен.

Өйүмизе совулжак болдумам велин, хаятың көлегесинде бири гымылдан ялы болды. Сакга аяк чекдим. Бизе тарап бир-ики әдим әтләйдем өйдйән. Гижәниң бир вагты өйүмизиң гапдалында бу адам нәме ишләп йөркә?

Ол адам бир азажык дуран ялы этди-де, ене-де бәрик йөрәп уграды. Этиячлык үчин оглумы гужагымдан ере дүшүрдим. Ол гара хас голайлап, көлегеден ягта сайландам велин, ок ялы атылып үстүне топулдым. Тас гарпышыпдык!

— Гүлнар?!..

Ол хич зат дийип билмән, йүзүни ашак салды.

Маңа бу затларың бары дүйш ялыды. Өз гөзүме өзүм ынанмажак болярдым. Ол улы бир тупаның гаршысына сөвешип, индем ондан саг-аман сыпан ялы аркайын дурды. Мениң велин тарсылдап, йүрегим агзымдан чыкып барярды.

— Сен нәхили бу ерлере дүшдүң?

— Өзи машынлы гетирип гитди.

— Адамыңмы?

— Хава.

— Вагтлайын гелдиңми?

— Өмүрлик.

Ене-де бир зат соражак болдум. Ичигар галмыш болмады. Бокурдагым долды-да, демим тутулайды.

...р-
...зүни ен... бир
...ыпбакай чы-
...шы учса-да,
...дил кичижик
...аңокмы? Ол
...калатсыз ызы-
...ели боларсың.
...гелжекки дурму-
... Узугың какасына
...-серпай хөдүрленсе,
... ол Узугың-да ишле-
...енокды. Йөне велин, гы-
...уң хениз гызының адыны
... Мыдама Узук жан дийип